

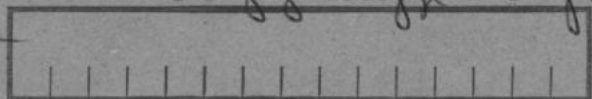
gríftó; kérvény füzet

gríftó ideje:

Tartalom: 1 parancsi útlelet

valószínűleg a XVIII-XIX. században

(sz. Szász nyelvű útlelet)

Térjedelme: 31 lap + 17 db rajz

Foldrasi utató: Szász nyelv

benutató: XXXIII. 5.

Levárt: 2001

HALASPACK RT.

Knézy Judit

A paraszti viselet változásai Somogyban a XVIII-XX. században.

I. A viseletváltozás tényezői és periódusai

A paraszti textilkultúra változása nyomon kísérte a nagy gazdasági, társadalmi átalakulásokat, de a múltó divatáramlatok is hatással voltak rá. A vagyoni helyzet változásait általában némi késéssel követte a ruházat átalakulása. Az elszegényedés okozhatta a korábbi házi készítésű darabok elővetelét, divatosabbak elhagyását. A divatáramlatok érintették a módosabb és szegényebb rétegeket is néha a gazdasági körülményektől függetlenül is. A közösség magáról vallott elképzelése, az hogy adott időben mivel kívánta kifejezni identitását befolyásolhatta öltözetének átformálását.

a. A honfoglalástól a XVII. század végéig

E tanulmányban adhatok átfogó képet adni a somogyi köznép ruházatának alakulásáról a honfoglalás és a XVIII. század közötti évszázadokból. Csupán arra szeretnék utalni, hogy ezekben az évszázadokban is sokat változott ruházat és mindez több fázisban történt. A honfoglaló magyar nők és férfiak ruházatának szerkezete hasonló volt, csak a színben, övdíszekben, ékszerekben különböztek. (LÁSZLÓ GY., 1944.). A köznépi temetők a honfoglalást követően szegényesek: az viszont egyértelmű, hogy hajkarikák (pödrött végű, S végű, csavart ezüst végű) pótolták a korábbi hajdíszeket, korongokat. A hajkarikák változatai mellett vas fátyoltű, óngomb, gömbös végű fülbevalók kerültek pl. elő a Főnyed-gólyásfai Árpád kori temető női sírjaiból, a férfiakéból vassarkantyú, vaspatkó (M. ARADI CS., 1996. 115-123). Kaposvár határában a 61-es útnál lévő, a XI.-XV. századokban többször egymásra temetkezett rétegekben a női ékszereknek széles választéka került elő. Egyik sírban bíborfestésű, virágos hímzésű ruhamaradványra bukkantak. A leggyakoribb leletekként női sírokban az üvegpaszta gyöngyök és az S-végű hajkarikák (bronz, ezüst, ólom) sokaságát lehetett számon tartani. Utóbbi a haj fonására utal. Egyik XV. századra datálható pártá maradványain található hajrészek alapján megállapította az ásató régész, hogy a leányok közepén elválasztott, kibontott, leeresztett hajat viseltek, (1/a. ábra) amely fölött két oldalt egy-egy hajfonat lógott le (BÁRDOS E., 1987 17.). A férfiak haját is fonták, minthogy férfisírokban is voltak hajkarikák. Gáborján Alice - ikonográfiai adatok alapján - állítja, hogy a férfiak hajának fonása honfoglalás kori örökség. (1997. 239-241), de nyomai a XIX. század végéig vezetnek. (GARAY Á., 1911. 81-95.) A kaposvári 61-es út XI-XII. századi sírjaiban párták is előfordultak gyermek- és eladólányok sírjában, de főként a XV. századi rétegben. (BÁRDOS E., 1978. 13)

Magyarországon a XIII-XIV. századra a különböző szabad és nem szabad elemekből kialakult az egységes jobbágyosztály, a jobbágyokhoz hasonlóan a földesúri függésben élő városi polgárság. Ezek ruházata sokat változhatott a honfoglalás óta, alapvetően átalakulhatott szerkezetében, összetételében, anyagában is. Átvett európai hatásokat, jóllehet megőrzött keleties vonásokat ruha- és hajviseletében mind az előkelők, mind a köznép köreiben: mint férfiaknál a fent említett fonott haj illetve, de a leborotvált fej tetején hagyott üstök is. Keleti örökségnek tartják a bőrkikészítés *magyar módját* is, (timsós-sós eljárás, majd faggyúval való bekenés, illetve

timsós-szömörccés kezelésmód bizánci hatásra ld. GÁBORJÁN A., 1991. 282-304, 1997.236-8.). Keletről hozott hagyománynak vélük az elől csúcspan végződő, oldalt záródó bőrmellest, amelyet osztják, szamojéd sámánok öltözetében a XX. század elején még felleltek. Ilyet viseltek a somogyvári apátság XI. századi domborművének egyes férfialakjai, (2.ábra) a mellényét még bőrrátétekkel is díszítették. Ha a kőfaragvány jelenete magyar vonatkozású, úgy ez a magyar szücsművészet legkorábbi ábrázolása. (KRESZ M., 1979. 10-11.)

A koraközépkori felsőruházat jelesebb darabjairól, a hatalmassági percek is szolgáltatnak adatokat pl. módosabb jobbágyokkal kapcsolatban is. 1380-ban Igalon *palliumot* (felső köntös vagy kaftánféle) és *tunikát* (övvel átfogott bő ing) vettek el egy jobbágytól. 1460-ban Bélcen több jobbágytól vettek el abrosz és kendőfélét, *manutergiumokat*, 16-16 forint értékű női szövetruhát és aranyövet. (SZABÓ I., 1969. 223.222) Nagyberényben 1513-ban *kethent* is elvittek. Szentpálon a hatalmas rablás eredményeként a jobbágyok kára: 13 *tunika wlgo kewtes* közül három külföldi *pwr gumal* posztóból való volt, barna és veres és *paraszt* (sárga) színű is, a két süveg *pileus* közül egyik fekete birkabőr másik széles posztóból való stb. (ZÁVODSZKY L., 1922. 389) Kubinyi András megállapítása szerint a parasztok gyakran viseltek olyan anyagú és színű ruhát, mint a szegényebb köznemesek és a városi polgárok, mert a ruhaviseletet nem szabályozták úgy, mint a XVII-XVIII. századtól kezdve. (1984. 223-226.) A késő középkorban a helyi készítésű vászon és bőr ruhadarabok, a magas színvonalú magyar fémművesség termékei (ékszerek, gombok, kapcsok) mellett a módosabb parasztok posztó, szövet ruházata részben importból származhatott. A fémművesség színvonaláról a párták maradványai is árulkodnak. Bárdos Edith kaposvári ásatása alapján a hajadonok bőrből illetve szövetből való homlokpántra dolgozott pártáit díszítésük szerint három típusba sorolta: a legkorábbi ezek közül a veretes bronzlemezekkel kirakott, későbbi a spirállal (ezüst, bronz) díszített gyöngyös, legkésőbbi a gyöngyös - flitteres pártá. (1/b. ábra) Egyik XV. századi pártá bőrpántja alatt levél maradványok jelezték, hogy a pártá alá még zöld szűzkoszorút is fontak a halott lány homlokára. Ebben az évszázadban gazdagabbakká váltak a sírletek mindkét nem esetében: ezt jelzik a gyűrűfélék, többféle karperec, ólom ruhadíszek, zománczott és más övdíszek, sokféle ruhakapocs. A női hajviselet változását jelzi a kontyra, vagy fátyolra vagy tekerődő kendőre való tűfélék széles választéka az: ólomgömb fejű, bronz, üveggyöngyös, nagygömbös aranyozott, ezüst, (3.ábra) és filigránmunkájú. E tűfélék mutatják, hogy a befont haját már kontyba tűzték fel (BÁRDOS E., 1987. 3-32.). XX. századi nyomai pl. Csokonyavisontán is előfordultak *fátyoltúként* olcsóbb üveggyöngyös kivitelben (RRM 64.208.1-2.).

b. A házivászon felsőruházattól a sokszínű parasztviseletekig

A XVIII. század folyamán e területen a mezőgazdasági népesség ruházatához, háztartásához szükséges textilek alapanyaga házi szövésű kender- vagy lenvászon. A török hódítás utáni nehéz újakezdés, a feudalizmus újra megerősödése következtében a viseletben elszegényedés jelei mutatkoztak a késő középkorhoz képest a volt hódoltság területen. Ez a házivászon alsó- és felső ruházat általánosságát jelenti, amelyhez kevés más, kézművesek által készített alapanyagokból való ruhadarabok és kiegészítők járultak. A len termelésével és feldolgozásával leginkább Belső-Somogy déli felének népe, a Nagyberek horvát falvai és néhány kuriális falu

asszonyai foglalkoztak a kendermunka mellett. A megye többi területén (Külső-Somogy, Kapos mente, Zselic) elsősorban kendervásznat készítettek. (SZOLNOKY L., 1972. 20-215) Nyugat-Somogy falvaiban (Belső-Somogy déli fele, a Nagyberék és északnyugat Zselic néhány községe) - alakult ki és maradt fenn legtovább a paraszti szövés, másutt takácsokra hárult ez a munka az 1950-es évekig.

A testet közvetlenül fedő alsó és felső ruhadarabok együttese: nőknél az ing *ümüg*, *imög* szoknya *péntöl*, *péntel* vagy *bikla*. Dél-Somogyban a *bikla* a felső vászonszoknyát, a *péntöl* az alsószoknyát jelentette, másutt a legfelső alsószoknya neve *kisbikla* (Kadarkút) az alatta lévőké *péntöl* volt. (KERÉKGYÁRTÓ A., 1980. 70.) Észak-Somogyban a *péntel*, *péntö* a vászon felsőszoknya neve, alsóké ritkábban *bikla*, inkább *alsópéntö*. (JANKÓ J., 1902. 229.) Az inget és a vászonszoknyát *fejér ruhának* emlegették, irták. Egy lopási per szerint 1761-ben a rablott *asszony fölingeket* Somogyvár határában odvas körtefába rejtették el. (MOL 623. IV. 3. Opp. Marcali L 220 cs.) A kifejezés felső inget jelent. Köznemes asszonyok vagyonleltáraiban ebben az időben rendszeresen *félingek* szerepeltek és egyúttal *asszonyi hosszú ümögök* is pl. Niklán, Nagyszakácsiban 1762-63-ban. (SML IV. 1. y. Inventaria) A mernyei ispán feleségének 1796-ban 9 db félümögje maradt fenn, ebből kettő már *gyolcsból* (gyári pamut) készült. A mernyei hajdú halálakor első feleségének hozományaként 12 db hosszúinget jegyeztek fel.... (SML IX. 603. Mernyei urad. Orphanalia). A Dráva mentén Csorba József írta le a nők hosszúingét, mely elől nyitott a mellkas aljáig, „*galanddal*” volt csak összekötve, kifogásolta, hogy a nagy hasíték miatt „*duzzadt emlőjüket ... alig takarva*” viselik ezt a ruhadarabot. További soraiból úgy tűnik, hogy a hosszúing alsó része ekkor még felsőszoknyaként szolgált, amelyet hátul sok ráncba szedtek és színes vagy festetlen kötényt tettek elé. (1857. 91) A Sió, Sárvíz mentén a vászon felsőszoknya rövid, épp térd alá érő. A hagyományörzőbb dél-somogyi területeken hosszabb, legalább lábszárközépet verte. Vitali J.B. (1828. 83.) arról is megemlékezett, hogy a dél-somogyiak ünnepen és hétköznap is tisztán vászonban járnak. Valószínű a fiatal férfiak gatyája a XVIII. században rövidebb volt viszont, mint később, alig ért térden alul. Ezt mutatja 1768-ból Hobol községi pecsétjén (4/a. ábra) egy süveges, dolmányos, bőgatyás kaszás férfi is (BEZERÉDY GY., 1996. 105.) Egy 1850-ben Mesztegnyőn készített grafikán fején kosárral, vállán kapával menetelő asszonyon épp bokája fölé érő alsószoknya látható, kötényét és felső pendelyét előlről feltúrta. (5. ábra). Hétköznapi öltözékben van, mezítláb, inge bő ujjú, felette szűk mellény. A belső-somogyi falvakban a vászon felsőszoknyáknak biedermeier illetve klasszicista hatásra feljebb került a derékszegő pántja a csípő vonalánál. Így volt még 1860-ban is: „Visonta, Csokonya, Rinyaujlak, Görgeteg helységekben a nőneműek nem a derekukon, hanem azon fölül a mell kosarán kötik meg szoknyájukat (*bikla*) és kötényüket (elekötő)...”(BARLA SZABÓ I., 1860. 292.) A fennmaradt, e korból való tárgyak bizonyítják, hogy ezeknek a bikláknak a derékszegése a *kebele*, *melle*, *pártázata* szélesebb is volt, mint a későbbi szoknyáké, s a hozzávaló felső rövid ingek derekát is rövidebbre vették, nem ért le a derékig. A Dráva menti horvátoknál a *bikla* közvetlen a mell alá került fel (6. ábra) A XVIII. század folyamán a nők ünnepi és hétköznapi köténye is, a fejükre tett kendőfélék, vállkendőjük is vászonnól készülhetett. Színes csak a lányok pártájának, a fiatalasszonyok fejkötőjének egyes alkotórészei, pántlikáik, ékszereik, kabátféljük díszje, lábbelijük lehetett. Vászonnól való

esetleg festett vászonból majd kékfestőből készülhetett eleinte a mellényféle. Parasztnőkön a reformkori rajzokon már színes a mellények láthatók országszerte, fiataloké kék vagy piros, idősebbeké fekete.

A férfiak felsőruházatának alapját adta a vászonból való ing és gatyá együttes, *fehér ruhaként* tartották számon hagyatékban, béresek, pásztorok, inasok, iparos legények szerződésében is. Télen duplán vették fel, tehát alsónak és felsőnek is számíthatott. Nőknél se, férfiaknál se volt a XX. századig kifejezetten hálóruhának szánt ruhadarab, kivételt a férfiak hálósipkája képezett, amelyről Jankó János írt (1902. 226). A XIX. század elején Nagyváty János említi az 1800-as évek elején írt levelében, hogy a csurgói parasztnők ruházata jóformán csak vászongatyából és ingből, szűrűből és bocskorból áll. (CSIRE I., 1910.11.). A gatyá elé helyenként vászon kötényt, *elékötőt* vagy *elekötőt* tettek, s esetleg nyakkravalójuk is vászonból készült. A szabatlan, szögletes darabokból varrt, kézelő nélküli, később *sípujjú ingek*-nek nevezett rövidderékű forma volt az általános, ilyen egy mesztegyői kislány láthatunk 1830-ból való rajzon (KRESZ M., 1956. 25.). Ebben az időben hordták parasztnők, pásztorok is. A gatyák mindenesetre szűkebbek voltak, mint a XIX. század második felében és lábszárközépig vagy még lejjebb értek (7. ábra), némelyiken látszik, hogy alja rojtos. Az ünnepi ingeket díszíthették ekkor már. Egyik szolgálólegény 1778-ban Istvádniban annyira áhítozott egy *tsipkés ümöggre*, hogy képes volt érte hamisan vallani. (MOL P 623 IX. k. 1. sz. VI. KNÉZY J., 1996. 371-89)

A XVIII. században a *fehér ruha együtteseket* más, kézművesek által készített viseletdarabok és viselet kiegészítők tették teljesebbé. A ruházattal és ruházati nyersanyagok előállításával foglalkozó mesterek ebben az időben szinte minden társadalmi réteg számára dolgoztak. Az árjegyzékek olykor megnevezik, mely társadalmi csoportnak szánták a kérdéses darabot (pl. *közönséges kocsisnak ... szolgálólegénynek... béresnek... halásznak való...*). Az 1712. évi Somogy megyei vámtarifa jelentős posztó és más szövött ruhaanyag behozatalának szükségességéről tanúskodott, de még a helyben készített vászon, gyapjúkészletek is kiegészítésre szorultak ebben az évben. A finomabb külföldi selymek, posztók mellett még a szűrűszabók abaposztója is máshonnan került ide. Hozattak még kikészített bőrt is, de kész árukat is. (*szűr, mente, dolmány, köpönyeg, kalpag, csizma, salavárdi, rácz zobon, csajtár, fekete söveg* - SML Prot. cong. IV.1.a.). Ahogy a megye gazdaságának újjáépítése nagy lendületet vett, iparosok költöztek be, kevesebb behozatalra szorult e terület ruhaanyagféléiben, kész ruhában. 1737-ben a vármegye már elég részletesen foglalkozott a *varga (cipész), süveges, szabó (vásárműves), bocskorkészítő, tobakos, szűcs, takács, szabó, szűrűszabó* mesterek készített termékek árazásával. Helyi jellegzetességnek számított a *kaposi és pécsi csizma* (SML IV.1.b. Prot. gen. et part. 518.) 1743-ban a csizmadiák munkáit jobban részletezték, a vargák között megkülönböztettek német és magyar mestereket is, 1744-ben *szűrűharisnya szövők* munkáinak árát is meghatározták Somogyban (SML IV.1.b. 1743. 1945.p. 1744. 718.), 1759-ben gombkötők, kalaposok termékeit is figyelemmel kísérték, a szabók között pedig a *németszabóknak* is szerep jutott (SML IV.1.a. 1759-1818. 170.). Ezekről a mesterektől ebben az időben szűrű, szűrűdolmányt, süveget, bocskort rendszeresen, de esetenként más ruhaféléket és lábbelit is vásároltak a jobbágyok, zsellérek is. A lopási perekben találunk ebből az időből a legtöbb adatot e felső ruhafélésekre: 1773-ban Nagymartonban egyik tanú kamarájából *öreg szűrűt*, másinak földpincéjéből *fél viselt ködmenpruszlit* loptak el (MOL P 235. 137. Acta juris g. et c). 1769-ben a tilosban állatokat legeltető

csurgói jobbágyoktól a pandúrok zálogként és megszegényítésként többek között egy dolmányiszűrt, egy hosszú szűrt vettek el. (MOL P 275. D IV. 38.b. 72.cs.) A dolmány csipőig vagy azon alul érő, már a hódoltság korában általános, keleties divatú, elől nyitott posztóujjas a köznép számára aba- vagy szűrposztóból (4/a.ábra). A mente ehhez hasonló, olykor a dolmánynál finomabb anyagú, bélelt, prémezett, mindenesetre nagyobb, mint a dolmány, felette viselték. Köznevesekét, de még az értelmiségiekét is nemesebb anyagokból varrták, zsinórozással, aranyozással, díszes gombokkal, finom béléssel, prémmel díszítve, még ha nem is voltak gazdagok. A barcsi nótárius ruhabeli hagyatékában szerepeltek 1804-ben: „1 db fél viselt posztó mente nyestre, 1 világoskék posztónadrág fekete zsinórra, 1 zöld posztó mente aranyra, 4 pikét laibli..., 1... Raithósen, 2 hálósüveg, 1 nadrágbélés flanelből, 2 kalap, 2 pár csizma..., 1 köpönyeg fél viselt, 1 háti bunda, 1 szőr tarisznya....haj fodorító vas” (MOL P 623. IV. 10.sz. B.) Kiss Sámuel szerint a parasztek ruházatához az alsó és felső fehér ruhán kívül télen át a ködmön, az 5-6 éven át is viselt öregszerű és a laibli, *purutzli* (mellény, vagy ujjas alsókabát) is általában hozzátartozott már. (1822. 39.) A beköltözött németekkel együtt a *föstő*, későbbi nevükön kékfestő mesterek tevékenysége is elterjedt a XVIII. század második felében (DOMONKOS O., 1964. 121-154. 1977-78. 183-257.). A németek után a magyar parasztek is kezdték egyes ruhadarabjaikat festetni. 1778-ban a Festetics uradalom Tikosra szerződötetett *föstőt*, aki termékein kívül „akárminemű portékával is kereskedhetett”. (PETÁNOVTS K., 1985. 92.) 1809-ben egy felsőmocsoládi konyhalánynak már kék kötény és keszkenő is szerepelt a fizetésében (SML. XIII. 17.), s ugyanebben az évben Mikli Bözsi ládájában a rablott holmik között is találtak egy új kék kendőt és két kék kötényt. (GÖNCZI F., 1942./a. 234)

A XVIII. század folyamán a változások a férfiaknál a fejfedők alakulásában (süveg-kalapváltás), újféle lábbelik átvételében, a felső ruházatot kiegészítő kabátfélék sokféleségének kialakulásában indult meg. Viszonylag gyorsan történt a parasztek, pásztorok körében a posztósüveg elhagyása. Még a XVIII. században a nemesi ünnepi viseletnek is fontos része - az árszabások szerint. Volt *fodros, kettős vagy dupla, hármás* süveg több méretben (1759, 1814) Az egyszerű köznép soraiban legtovább az uradalmak béresei, (*szolgának való közönséges süveg*) kinti munkán foglalkoztatott kocsisai hordták, és kapták konvenciójukban. Viszont az 1830-as évekbeli aquarellen még a birtokos család címere is látható a béres szürke, hosszú süvegén (8.ábra). A téli viselet részét képező prémes szélű, de valójában felhajtott szélű posztósapkát a *bagósüveget* emlegeti Kővér János plébános Vörsről - a Historia domusban 1813 körül - az új templom építéskor feltárt temető férficsontvázain látta e süveg maradványait. A Balaton mellékén kívül fekete, belül fehér prémes bagósüvegre emlékeztek a XIX. század végén, de éppen Vörs környékén emlegették a vidrabőrös sapkát is, másutt nemez-, vagy prémszegélyű kerek posztósapkát. (JANKÓ J., 1902. 224.) A kalap viselésére a pásztorok előbb áttértek, mint a parasztek. Az egyszerűbb anyagúakat tudták csak megvenni, vagy kapták konvencióba: „közönséges szőrből készült alatsón és gömbölyű tetejű nagyobb kalap”. 1814-ből pl. 1805-ben Lakatos Mártony uradalmi kanász hagyatékában már egy új és egy régi kalap maradt Drávaszentesen. (MOL 623 IV.24.sz. B.150.cs.) Ekkor már általános az árjegyzékek tanúsága szerint, hogy a fiúgyermeknek mielőbb megvették a kalapot, nemcsak 12-13 évesnek, de még kisebbnek is. (SML IV. 1.a. 1814). A cylinder formájú *Subri kalap* Somogyban 1830-ban készített juhászbrázoláson tűnt fel először (7.ábra) mégpedig parádés kivitelű rátétes mintájú darabban. Ilyen

szerepel még Szemlér Mihálynak Patkó Pista betyárról Mikén 1859-ben festett képén is, (9.ábra) és az 1862-ben egy juhászról festett portrén. (UJHÁZY F., 1862. 268.) Jankó János szerint a szigetváriaknak „a csökli kalaphoz” címzett kocsmája még cylinder formájú cégért hordozott a XIX. század végén (1902. 224.) A szélesebb karimájú nagy kalapok váltak azután divatossá. A Helytartótanács 1812-ben még tiltotta a nagykarimájú, széles kalapok készítését, amelyet eleinte inkább fiatal emberek hordhattak (KRESZ M., 1956. 38) Talán az 1850-es évektől kezdett hódítani a keskeny, 2-3 cm-es szélű, kis kerek csúcsos tetejű kalap. (KRESZ M., 1956. I. 66.) A legkisebbeket Külső-Somogyban, Törökkoppány (HÓFER T., 1954. 294-303.) és Karád környékén, Kapos mente falvaiban (15.ábra) és a Zselicben élő parasztok kedvelték még a XX. század elején is. A polgárosodottabb helyeken kissé szélesebb karimájú és benyomott tetejű kalapokkal tűntek fel, nevezték *gazdakalapnak* is. A somogyiak XX. századi visszaemlékezései kétféle marha- vagy ökörbőből való bocskorról szólnak: a szükség esetén házilag is megfelelő bőrdarabból borszikkal összefűzhető *kancabocskorról* is szólnak, valamint a kimódoltabb *fedeles bocskorról*, melyet csak kézműves tudott előállítani. A férfiak a bocskor alá vászonkapcát vettek fel és feltekerték a térdükig, a nők ehelyett térdig érő kötött kapcát húztak bele. A bocskorviselés fénykorában a formák szélesebb választéka állt rendelkezésre: 1759-ben kétféle *bőrkapcát*, *bocskorcipőt*, *oldal- és hasabocskort* áraztak. 1793 és 1814 között szerepelt a termékek között *cipő-, oldal- vagy számos-, valamint májbocskor*, *bocskorszij* és *bocskortalp* is. (SML IV. 1.a. 1759. 1793. 1814) A vargák ezenkívül saru- és bakancsfélét is készítettek. A saru bőre puha volt, szára térdig ért, talpát és fejét kívül varrták össze, talpa vastagabbra készült, mint a csizmáé. Legmagasabb szára *halásznak való nagy saru*-nak volt, ezenkívül még háromféle méretű sarut, a *bőrkapcát* és a *topánkát* (bakancsszerű, rövidszárú, oldalt fűzős) áraztak 1814-ben. (SML IV. 1.a. 1759. 1814.) Béres, pásztor és más szabadban dolgozó alkalmazottak bérében bocskor szerepelt. A XIX. század elején még úgy tartották, hogy Zalában, Baranyában, de Somogyban is általános a bocskorvisélet. (KISS S., 1822. 35-45) Nagyváty János a csurgói parasztokkal kapcsolatban arról is megemlékezett, hogy szilfa héjából nyárra bocskort fűznek. (CSIRE I., 1907. 11). A reformkori grafikákon már inkább csizmában ábrázolták a pásztorokat, pl. oldalvarrott, piros bőrrátétet is (7. ábra). A süvegesek posztócsizmákat is gyártottak *kapca* 1759-ből és *söveg csizma*, vagy *fekete botos* 1814-ből). A csizmadiák a tehen bőrből való csizmákat szánták elsősorban pásztoroknak, parasztoknak, de bakancsot, papucsot is. 1814-ben pl. *egy pár tehen bőrből készült legnagyobb férfi csizma cselédnek* kifejezés mutatja, hogy már a cselédek is kezdték viselni. A parasztnők lábbelijéről a bocskoron, kapcán és csizmán kívül alig tudunk valamit e korszakból. Gálosi József mernyei ispán örvegyének 1797-ben papucsja és kapcája marad fenn egy-egy pár. Bátor László mernyei hajdú második feleségének hozományában 1813-ban két pár *czipellőt* találtak, az első feleség után két pár új *czipellő* és egy pár csizma maradt. (SML XI. 603. Orphanalia) 1858-ban a házicseléd lányok bérükben a Balaton mentén egy pár új csizmát és egy pár magas sarkú cipőt kértek. (Vas. Ú. 1858. 6.sz. 501.)

A felső kabátfélék közül kevesebbet tudunk a paraszto, pásztorok által használt hosszú bundákról, csak 1812 után szerepel árszabásokban. Bredetzky is, (1803.) Bright is cigányvajdán látott cifra bundát (1815. 47.) Berzsenyi viszont 1809-ben száz forintos bundákat emlegetett és 70-80 forintos cifra ködmönöket. (KRESZ M., 1956. 36.). Aránylag szépen állnak rendelkezésre írásos

feljegyzések a szücsök árukészletébe tartozó kisbundáról, ködmönről árszabásokban: *fejér nyakas, fekete prémmel ...*, *cifrázott ködmön* kisebb-nagyobb *öregebb* is szerepelt. Dolgoztak juh, bárány, hasi bárány, farkas, vidra bőrrel is. Kucsmát, vidrabőr sapkát, *ujjatlan ködmönt* azaz mellényt is áraztak a fent említett limitációban. Rövid kisbundája, ködmöne lehetett férfinak, nőnek is. 1793-ban rókamállal prémezett *asszonyi hosszú mente* az egyik legdrágább darab 15 forint, viszont prém nélküli ködmön vagy *bugya* csak 2 forint, de az egyszerű köznépnek való női, férfi *ködménpruszli* csak 1 forint. (MN III. 1991. 716) Híresek voltak a kaposvári, csurgói, marcali, atádi, böhönyei, (EA 5374) karádi, szakcsi szücsök cifra ködmönei. Egy 1850-es évekből származó dagerrotypian látható Boldis Mózes jobbágybíró vállra vetett szüre alatt fekete prémes hosszúbunda látszik (RRM F 7974). Dél-Somogyban a magyaroknál derék fölé érő nagyon rövid női ködmönök fordultak elő abban az időben, amikor a szoknyaderék is a mell alá került. Barla Szabó István kifogásolta is, hogy e nagyon cifrára kivarrott, de nagyon kurta ködmön egészségtelen, mert sem a gyomrot, sem a hát egy részét nem fedi. (1860. 292.) A kisbunda alsó széleit, elejét, hátát szattyánbőr rátéttel díszítették és selyemmel hímezték. Hosszú ideig fehér, nyers volt az alapszíne. Ezt őrizték meg a zselici, belső-somogyi reformátusok a XIX. század végéig, a gyászolóknak tiszta fehér ködmöne lehetett, fehér vagy nyers színű rátéttel. Mind a fehér alapszínű ködmönök, mind a fehér alapszínű pásztor- és parasztszűrők tekintetében a Belső-Somogy déli felében (Sziget vidék, Rinya mente, Csurgó környéke) és a Zselicben élő reformátusok egységesnek tűnnek. A katolikusok, és főképp a külső-somogyiak, a Nagybereken élők a barnás alapszínű ködmönt kedvelték később: sárgát, vörössárgát *gubacsost*, vagy egész sötétbarnát, ezeken gyapjúvarrás is előfordul. Ujjatlan bőrmellest is készítettek e szücsök, de a Kapos mentén házilag is gyártották. Jankó János feljegyzése szerint a nők ködmöne jegyajándék volt (1902. 225.), ezt Gönczi Ferenc is feljegyezte egy gigei női ködmönrel kapcsolatban. Fiúgyerekeknek apja, nagyapja, általában a gazda vette meg vásáron a dolmányiszűrt, ködment, kalapot. XX. századi adatok szerint szücs készítette - nevezetesen a gigei Mózsi zsidó - a csökölyi férfiak és környékbeliek pl. hedrehelyiek fehér abaposztóból majd flanelből való mellényét, színes bőrrátéttel (Csökölyben inkább barna, Hedrehelyen vörös), nagy kerek rézgombokkal a baloldalon. (EF 111992-3). A Balaton mellékén is emlegették, hogy a XIX. század végi fekete mellényeket fehér alapszínű de piros bőrréttel díszített mellényfélék előzték meg. (JANKÓ J., 1902.226.) Az asszonyok tovább hordták a ködmönöket, mint a férfiak, akik hamarabb áttértek a különféle szövet-, posztókabátok viselésére, de a szűrőhöz sokáig ragaszkodtak.

A XIX. század elején készített ábrázolások a szűrőkről sokkal többet elárulnak, mint a korábbi írott források, bár főként csak az ünnepi szűrőket örökítették meg. Hosszú ujjú, bebújós, esetleg csuklyába kötött gallérú, valamint oldaltoldással megbővített derekú, befenekelt ujjú, vállra vetve viselt és a pelerin formájú szűr volt az a három fő típus, amely a XIX. század elején gyakori lehetett. Tájai változatai között megemlítendő, hogy Külső-Somogyban kék posztó rátétes, másfelé vörös és fekete posztórátétes szűrőket kedveltek. (CSORBA J., 1857. 91-93.) Módosabb gazdák hagyatékában több szűr is maradt fenn. A legszegényebbek *dolmányiszűrrel* kellett, hogy megelégedjenek. A díszítés korlátozása a vásárra vitt darabokra vonatkozott, nem a megrendelésre készítettékre. (Id. 1793. évi árszabás: „*sem az hosszú szűrőkben, sem szűrűdolmányokban az egy szegélen és sodráson kívül semminemű tzifra ne találtassék*”. (MN 1991. III. 709.)

Még 1812-13-ban is tilalmazzák a dunántúli megyék a szűrök cifrázását (GÖNCZI F., 1842. 268-272). De főképp a szabadabb életű pásztor fiatalok divatot diktáltak e téren. Somogyból már 1815-ből van adat kivarrott szűrre (KRESZ M., 1956-I.60. GYÖRFFY I., 1926. 49-61. 1930.) Az 1830 és 1862 között készült szűrbrázolásokon mind ünnepi és fehér alapszínű darabok láthatók befenekelt ujjúak, ritkábban hosszúujjúak, csuklyásak is. Csak a XX. század elejéről fennmaradt szűrökből és a XX. század első felében készült fényképekből szerezhettünk tudomást a hétköznapi, köztük a barna, szürke alapszínű szűrök formáiról. Az 1830-as évekbeli befenekelt ujjú pásztoriszűrökön több a piros posztórátét, mint a varrott dísz (7.9.ábrák), viszont a béres azonos szabású, szerkezetű szűrén több a hímzés, kevesebb a rátét (8.ábra). Patkó Pista 1859-ből ismert, befenekelt ujjú szűréhez teljesen hasonló használtak a XX. század elején is a pásztorok. (9.ábra) A parasztgazdák is többnyire ilyen szabásút, de sokkal visszafogottabb díszítésűt viseltek. Egy csurgói bíróról az 1850-es években készült dagerrotypian jól látható egy ún. *pógárszűr*. Szabása és díszítése azonos egy jóval későbbi, a XX. század elején Lakócsán horvát parasztember által még hordott, sellyei mester által készített szűrrel (MMgM 68.20.1), valamint a Csököly és Szenna környékén viselt befenekelt ujjú parasztszűrökével. Jóllehet Dunántúlon a pápai, veszprémi, keszthelyi szűrőszabók voltak a leghíresebbek, jelentős vásározási körzetük volt a kaposvári, marcali, csurgói, csokonyai, atádi, karádi, szakcsi, sellyei mestereknek is.

Aránylag kevés az adat a menték viseléséről, amelyet a XVIII. század folyamán az ún. vásáros szabóktól vettek, de később szücsöktől is, mert a prémezését ők végezték el. *Förendnek öreg mente* kitétel jelzi, hogy 1759-ben főnemesek, *szolgarendnek fejér béléssel, és fekete birkával prémezett mente* - megfogalmazás uradalmi alkalmazottra utal, de parasztemberek is hordták (SML IV. 1.a. 1759). Köznemes asszonyok ruhatárából el nem maradhatott a XVIII. század második felében, később módosabb parasztasszonyokéból sem. Bátor László hajdú felesége Mernyén 1813. évi leltár szerint viselt *rókás mentét*. (SML IX. 603.

A szürdölmányt, mentét, ködmönt hamarosan finomabb helyenként olcsóbb posztóból, szövetből gyártott kabátfélék: *dölmányok, menték, szalavárdk* és *lajblik* kezdték kiszorítani, amelyeket német-, vásáros- és váltóműves-, sőt asszonyruha szabók készítettek, ugyanígy a posztónadrágokat, szövetszoknyákat is. A magyaros divatnak megfelelően szőr zsinórozásúak voltak a posztókabát- és nadrágfélék a XVIII. században. Inkább a módosabb parasztek kezdték viselni a megye északkeleti felében a XIX. század elejétől, valamint az iparosok. Csorba József szerint 1840-50-ben Igal környékén a férfiak posztósabbak, azaz előbb rátértek a posztónadrág, dölmány illetve mándli, puruszli, lajbi együttesek használatára - eleinte a téli időszakban és ünnepen -, mint a megye nyugati, déli felében élők. (1857. 92.). A németiszabók árusította ujjas és ujjatlan és paszományos *köpönyegek, plundra, kamisol vagy belső dölmány, rokokor, paszományos köpönyeg, asszonyszoknya, gverekzubbony, férfinak való stafrag*, házi kabátnak számító *rékli* (SML IV.1.a.1759) a köznemeseken, városi polgárokon kívül a magasabb beosztású uradalmi alkalmazottakhoz is eljutottak. Lovászok, parádéskocsisok, belső cselédek bérükben a Festetics birtokokon 1780-81-ben kaptak *lajbit, ujjas lajbit, kaputot, kaput ujjast, nadrágot, kalpagot, Stahlkittölt*. Utóbbi vászon munkaköpenyt jelenthetett. (KNÉZY J., 1997. 151) A helyi használatnak megfelelően árusítottak *magyar köpönyeget* is. A keresztúri bivalypásztorok egyikén egy 1855-ből való festményen rézgombokkal tűzött bő rajthúzlis posztónadrág látható, a másikon bőgatya. (PRÓNAY G., 1855. 83.)

Előbb viselték át a posztónadrágot és németes szabású kabátokat a megye jobb módú német parasztjai is, mint a magyarok. Berzsényi rosszállóan nyilatkozott a korábbi viselet változásáról, kifogásolta a „fényűzésre való hajlandóságot”, nevezetesen „...a legények ...külföldi selyem nyakravalókat, külföldi tarka és erőtlen szövetekből való mellényeket kezdenek viselni” (Idézi: KRESZ M., 1956.30.). A nagyméretű fekete selyem nyakravalókat minden pásztorábrázoláson láthatjuk az 1830 és 1862 között készített képeken. A lajbik, mellények, puruszlik színe a fehér vászongatyát viselő pásztoroknál eleinte kék, kékesszürke is (7.8. ábra), 1860 körül már inkább fekete: „a férfiak mellénye fekete posztóból áll, melynek egész hátán különféle cifraságok vannak kivarrva fekete selyemmel, a nyakkendő fekete selyem ...” (UJHÁZY F., 1862.268.)

A XIX. század elejétől kezdve a női vászon felsőruházat anyagában, díszítésében is sor került a gyári anyagok bevitelére, alkalmazására. Pl. az ünnepi ing ujját fehér vászon helyett a *gyolcs*, *moll*, *patyolat* pótolta, a dereka még megmaradt a házi szövésű vászonból. Vászonkendő helyett sifonból, selyemből, kékfestőből való fej- és vállkeszkenők is megjelentek a fiatalabbak ruházatában és a leányok pántlikáit, szalagjait, viselet kiegészítői finomabbak és színesebbek lettek. Tehát a felső, látható, feltűnő darabokat, részeket váltották fel eleinte azonos színű, de finomabb, újabb anyagokból varrtakból. Richard Bright (1815/1970. 87.) Csokonyán házi szövésű női ingről emlékezett meg, amelynek viszont mollból varrták az ujját és a leányok fehér pántlikái is megnyerték a tetszését. A színes kiegészítők minőségére érdekes idézni kaposvári kereskedő 1775-ből való leltárának készletéből: (KANYAR J., 1967. 124.) „*parasztfátyol fekete és fehér színben... paraszttasszonynak való fejtartó... asszonynak való parasztöv... kék és fehér gyolcs, patyolat, ...párta, különféle keszkenők, ...fekete vagy vörös szőrpántlika... cifrabársony nyakszorító... fűzőtt gyöngy nyakszorító... keszkenő sarkára való csipke... fekete és fehér cérna... rézgomb... ézüst karikagyűrű... sárga gombostű...*” A fekete és vörös színek ekkor még elsősorban a fiatalság színei, és képviselve vannak ebben a leltárban.

A XIX. század folyamán a férfiak hajviseletében különböző divatok érvényesültek. Az üstök viselését egyenlőre csak szólás-mondásaink bizonyítják. A nőkhöz hasonlóan a férfiak sem nyírták hajukat, hanem leeresztve, vagy befonva, vagy fürtbe sodorva viselték. Belső - Somogyban a kislányok haját is befonták, másutt általában csak a 16-17 éveseket. Rendszerint a megzsírozott haját felül középen kettéválasztották, a halántékon, a fül felett megfonták s a két fonatot lelógatták, mint ez Tolna megyében még divat volt. Ugyanezt tették sokfelé Somogyban a lelógatott, megsodort hajjal *sodrékkal* pásztorok, gazdák is, amelyet fekete zsineggel megkötöttek, (10. ábra) vagy a fültre tettek három ágból font hajból alakított kerek csomót *gombot* (11. ábra), vagy a fül alatt vagy mögött kötötték *gombba* (12. ábra). Gazdák körében is elterjedt a hátul, középen, lent három ágból egy fonatban megfont és a fejbübjára fésűvel rögzített *bubócás* haj. (Orda). A be nem font haját *eresztötnék* mondták Somogyban, a félig hosszúra megnyírtat *kerített*, *honi* vagy *pásztoros* hajnak nevezték. (GARAY Á., 1911. 81-99.) A reform kori pásztorábrázolásokon (7. ábra), de pásztorfaragások alakjain is kilóg kétoldalt a kalap alatt a sodort vagy megfont hajfürt. Befonhatták az egésztest, vagy csak elől egy-egy hajcsomót. 1848-ban a nemzeti hadseregbe jelentkezőknek lenyírták a fonatait, ezután már a többség nem növesztette meg, de előfordult olykor volt huszárok esetében, pásztoroknál, ritkábban hagyománytartó parasztgazdáknál is a XX. század elejéig. A reformkori ábrázolásokon rendszerint fiatal férfiakat látunk, arcuk borotvált, némelyiknek pödrott

bajusza van, másoknak nem. Az 1848-as forradalom után divat lett a Kossuth-szakáll viselet, különösen a *kálomistáknál*.

A XIX. század folyamán tűnt el fokozatosan a párta a somogyi leányok viseletéből. A fent idézett 1775-ből való bolti leltárban találtak pártát is. Tabon a régi 1755-ben épült templom melletti XVIII. századi temetőben kendervászon tekercsre alapozott párta két darabja került elő (RRM 75.68.1.1-2.), melynek felső felületére fémszálás, flitteres, kék gyöngyös díszítést vittek fel. (13. ábra). Bárdos Edit XV-XVI. századi homlokpántos pártákkal rokonította (1993. 3-32). Az 1840-es években még általános lehetett a pártaviselet, mivel az 1857-ben ezt olvassuk: „*vasárnap különbféle pántlikával - szalaggal ékesítve pártát tesznek fejökre*” a lányok, de már újabb divatot is terjedt ekkor: „*a fiatalabbak hordoznak még bársony homlokkötőt is*”. Más adatok szerint ezt *pintlinek* is nevezték (CSORBA J., 1857. 91. KERÉKGYÁRTÓ A., 1937. 83.). Malonyay Dezső népművészeti kötetében a szennai lányok homlokán ilyen pintlit lehet még látni. (1912. 115. 235.kép) Később eltűnnek a homlokpántos pártára vonatkozó adatok. Hajpántok, díszes csatok és más hajdíszek, pántlikák helyettesítik. A menyasszony koszorúja vehetett fel a karéjos pártához hasonló alakzatot, de már művirágokkal díszítették polgári divat szerint, bár egyes vidékeken eleinte a művirágos menyasszonykoszorú színes volt. (pl. Csurgónagymarton 1918. RRM 66.198.3) Hatása lehetett az un. magyar ruhák pártájának ezekre a koszorúkra. Szennán az idősebb lányok hajkontyára hátratett karéjos lilás művirágos fejdísz *magyar kontynak* nevezték. A zöld ágból font menyasszonyi szűzkoszorúról csak egy csökölyi felvétel ismert az 1930-as évekből. Dél-Somogyban magyaroknál (Somogyudvarhely), horvátoknál (Babócsa) részben németeknél is (Szulimán, Almáskeresztúr) divat volt a házassulatlanok élővirágos halotti koronája, amely az élővirágos koszorút vagy pártát helyette leányok és legények esetében is, németeknél csak kisgyerekeknél. (Passa Imréné EA 17919, TÓTH J., 1978. 211. JUNG K., 1980. 82.95.) Az eladó lányokról jegyezte meg Richard Bright Csokonyán, hogy hajukat csinos kontyba tűzték fel (1815. 87.) a lányok hajviseletére ezenkívül nemigen van a XIX. vége előtti somogyi adat. Amint lehetett befonták a lányok haját hátul egy, vagy két fonatba. Többnyire elől a fej közepén elválasztották. A zsírozás miatti sok-sok pántlika befonásának szokása fennmaradt a XX. század elejéig. (14. ábra) A haj elől és kétoldalt való felsodrásának is vannak későbbi nyomai régi fényképeken. Somogyszentpálon magasra feltornyozták. (RRMA NA 970) A Malonyay kötet említett szennai felvételen az eladó lányoknak a fejbúb alatt van a hajkontya, elől hajuk ketté van választva. Dél-Somogyban egy-egy hajtincset megcsavarva a fül előtt engedtek le, úgy fonták meg a fül mögötti részhez. Az asszonyok két vagy több fonatba megfont haját a fej búbjára tették fel kerek kontyba a leírások szerint, és erre került a textiltől való alsó majd a felső főkötő. Utóbbiak széles választékáról még nem tudósítanak a reform kori források és rajzok. A Dráva menti asszonyok fejrevalójáról megtudjuk, hogy *a menyecskék fején látni fejkötőt, káplít fekete selymekendővel körülkötve, miről többnyire szalagok csüngenek.* (CSORBA J., 1857. 92.), ez a nagybajomi nők és a csökölyi római katolikusok később is megőrzött kontyával azonos. Részletesebb, de homályos (UJHÁZY F., 1862. 268.) egy kissé későbbi leírás: *hosszú, háromszögletű konty ez, mely rózsaszín szövettel van behúzva, és erre átlátszó csipke feszítve. Ezen kontyot kikerülve a fejet fekete selymekendővel bekötik, melynek végei a homlok felett két nagy csokrot képeznek.* A Szigetvidék asszonyainak színes szalagokkal ékesített nagyméretű kontyáról is hírt adtak 1859-ben. (MOLNÁR I., 1859. 183.)

c. A somogyi vászonöltözet „egy pár” ruháinak sorsa a XIX. század második felében

A manufaktúrák majd gyári anyagok általános térhódítása előtt a megyében járóknak a ruházat egyszerűsége, világossága, fehérsége volt szembevetendő szemben a nyugati megyék paraszti lakosságának gyorsabban változó, színesebb viseletével. Eleinte a durvább házivászonból való, és a felső ruhafélék látható részeit cserélték le finomabb anyagokra: gyári vászonra *gyolcsra*, sifonra, mollra, *patyolatra*, amelyeket nemcsak üzletben szereztek be, hanem *gyolcsos tótok* is közvetítettek. A színezésre használták a *sáfrányos tótok* hozta festéknövényt, díszítésre a szintén Felvidékről érkező *tótok*, *csipkárosok*, *csicskárosok* által közvetített csipkéket, hímzéseket is. Vásárolták ezeket a köznemesek asszonyai is. 1762-ben Thulmon Pálné hagyatékában *vánkosra való tóth varrás, item tóth csipke másfél réf* is találtatott. (SML IV. 1.y.) Ezek az árusok szerepelnek az 1820-30-as évek vásári helypénzjegyzékeiben, de még emlékeztek rájuk az első világháborút megért emberek is. A világos, áttetsző anyag ünnepi ingekhez való használatáról tanúskodik az 1815-évből megjelent útleírás szerzőjének - már jelzett - megjegyzése Csokonyáról, ahol szövés-fonás közben látott lányokat: „*a válogatott lányok a falu legszebb leányai voltak: ruhájuk feltűnően világos és tetszetős, leginkább fehér színű szalagokkal díszítve. A ruha anyaga nagyjából háziipari termék, de az ujjak muszlinból készültek*” (BRIGHT, R., 1815. 87.). Itt még ragaszkodtak a hagyományos fehér színekhez a gyári anyagok alkalmazásában is. A Sió és Sárvíz mentén színes kartonba *már tarka cicbe* öltöztek ünnepen ugyanebben az időben a nők (VITALI J.B., 1828. 83), hétköznap a színes darabok elsősorban kékfestőt jelentettek, ugyanakkor a Dráva mentén még tiszta vászonban jártak ünnepen és hétköznap is. 1842-ben számbavették Simon Borbála Szentmiklósról férjhez vitt bútor és ruhaféléit is. Ezek listája a festett és festetlen házi vászon anyagúakat éppúgy jelzi, mint a gyári anyagok használatát: „*karton és festött új szoknya 4, gyolcs alsó szoknya 1, 2 és fél réfes fél ümög 12, selyem és merinó mellény 2, piros mellény 2, pamuk kötény 4, küttölös keszkenő 3, kartony rékli 1, barna és fidsz keszkenő 3, férjnek fehér ruhapár 2, gyolcs ujjakkal férfi ümög 4, festött vászon kötény 3 db cipő pár 1, kordovány csizma 1 pár, ködmen 1 db*”. (SML XI. 603.) A házivászonból való paraszti használatú alsó és felsőruhadarabok csak abból az időszakból maradtak fenn, amikor ezek szabásában, díszítésében is felgyorsultak a változási folyamatok. Ekkor az 1850-60-as években a paraszti szövésekben is egyre inkább megjelentek a gyári pamutfonalak. A ruházat díszítésében a somogyi magyarok ebben az időben és később is a vászonra kézi hímzéseket alkalmazták, legfeljebb egyes fejrevaló kendőkön (sál alakún), vagy kötényszélen fordult elő szöttes dísz. A németeknél hasonló volt a helyzet. A Dráva menti horvát csoportok közül a Lakócsa és környéki nők ingujján (6.ábra), szoknyájának elején csak szöttes dísz volt, a férfiak ingén viszont kézi hímzés. A Nagyberekben Buzsákon és környékén férfingeken csak varrott díszek, női ingeken fehér és színes szöttes és hímzett sorok is lehettek. (KERÉKGYÁRTÓ A.,-KNÉZY J., 1975. 119-134) Később az ünnepi felső un. fehér ruhának valót egyre inkább pamut-len, pamut-szálakender vagy tisztán pamutvászonból kezdték szőni. Majd a pamutvászon lett az alsóruházat anyaga is. (KERÉKGYÁRTÓ A., 1980. 64-69) Hétköznap viselték a tisztán kendervásznat, piszkos munkára ebből is a durvább, a *kócfonalból* valót, *küttölös vászon gatyát*, szoknyát is, mondták a Kapos mentén *ruhögő vászon*-nak is. (GELENCSE S., 1968. 39.) A pamutvászon puhább volt, jobban

lehetett sűrűn ráncolni, de festeni is. Bővebbé váltak a gatyák (15.ábra) és a felsőszoknyák is, mert a testesebb alkat, vagy ennek látszata lett divatosabb. Az alsószoknyák száma is nőtt a hétköznapi egy helyett 2, az ünnepi 2 helyett 3-5 is lett. A női vászon ingek szabása tekintetében ebben az évszázadban szintén történtek változások. (KNÉZY J., 1993. 57-78)

Az ún. *hosszú ingek*, *hosszú ümögök* a megye déli felében (Zselic, Belső-Somogy) hamarabb kikerültek a használatból. Külső-Somogy németjeinél, magyarjainál viszont kedvelték még a XX. század elején is. Általában 110 cm hosszúra készítették három szél vászonból, a hátán középre helyezett vászonszélet ráncolták a nyakszegés pántja alatt. (Olykor kétoldalt a szoknyarész bővítésére külön egy-egy háromszögletű betoldás is szolgált). Az ing mellrészét hangsúlyozták, nyílását *hasitékát*, *hasastékát* a korábbi pertli helyett már gombbal zárták ekkor. Elején, ha felső ingként is viselték szegőzés díszítette. A hasiték alját keresztpánttal varrták le, hogy ne hasadjon. Alatta a két nagy hajtás, a nyaknál a mellrész két oldalán ráncolás biztosította a kellő bőséget. (16.ábra) Az ujját szűkre, egyenesre varrták, alatta hónaljtoladás *pálha* bővítette, a vállon *vállfót* erősítette az inget a kopás ellen. Az ing mellére külön rátett hímzett részre mondták, hogy *paszpallér*, ezt különféle módon előre hímezték. Kivarrták az ujj szélét is lukhímzéssel, fogazással, vagy csipke is került rá. Másik típus a derékban toldott hosszú ing, (pl. Somogydöröcskéről *Hemt RRM 68.20.1*) amelyet derékban varrtak össze két részből, alul durvább vászonból való, lefelé szélesedő szoknya részből, felül finomabb vászonból varrt vállba bevarrott szűkujjú ingből állt. Ennek alsó részét már alsószoknyának szánták. Ezeket is - mint minden vászonruhaneműn - gyakori a monogram vagy tulajdonjegy.

A szűkujjú a vállba bevarrott, rövid *kising*, *kisümög*, *szűkimögök* mindegyikének eleje-háta egy darabból kiszabott, aljuk két szél bő, mindnek könyékig érő fél szél hosszú szűk ujjja van, melyet teljesen simán varrtak a derékrészhez, hónaljban kis négyszögletes *pálhával* bővítették. Előfordult, hogy elől végig nyitottra varrták, mint a somogyegresi, karádi, törökkoppányi „szűkimegek” legnagyobb részét. De több ingen a hasiték csak az eleje fél hosszaiig futott, ilyenkor ennek két oldalát, azaz az ing mellét kivarrták fehér vagy színes hímzéssel, olykor kereszt szemessel, s a hasiték szélét erősítő szegőpánton (*lénzó*, *póc*) pl. monogram, virágdísz is lehetett). A nyakszegés általában keskeny, felálló, a kezelő *lénzó* i.s hímzescsíkkal díszítették mindkettőt. Fiatal lányoknak olykor külön függőleges szegőzéssel karcsúsították az ingét. (17.ábra) A sifonból való ingeknek olykor két részből van az eleje *tejlös* a varrónők hatására. Hidegben alsónak szűkujjú inget vettek fel. De ezek a szűkujjú ingek nagy melegben, aratásban, kapáláskor felső ingként is szolgáltak. Idős asszonyoknak több vidéken nem illett bő ujjú ingben járni, tehát felső ingnek is szűkujjút viseltek pl. Külső-Somogyban. Egyes vidékeken a szűk ujjú ing önállósodott, díszesebb lett és felső inggé vált. A legszebb fehér hímzéses és színes keresztzemes mellű, kezelőjű és nyakszegésű női ingek Külső-Somogy (Törökkoppány pl), Kapos mente magyarjainál, németjeinél készültek, fehérrel általában az idősebbeké, színessel a fiatalabbaké volt hímezve. Ez a viseletdarab ismert volt a szomszédos Tolna megyei falvakban is. Kaposvártól nyugatra a Rinya mentén is részben lejátszódott ez a folyamat, de a szűkujjú felső ünnepi ingek hímezése sokkal egyszerűbb. A németek kedvelték a keresztzemes monogramokat a női ingeken is.

A vállba bevarrt és ráncolt *bőujjú ümög* főként Külső-Somogyban és a Kapos mentén volt igen elterjedt, s ezt egyértelműen felsőingként tartották számon. Ennek megfelelően többnyire díszes kivitelű. Szabása, illetve anyagszükségele annyiban tér el az előzőtől, hogy könyékig érő ujjai egész vászonszél bőségűek, de mivel karöltője fele a meglévő bőségnek a vállnál és a karöltőnél többsoros sűrű ráncba szedték. Lent sima kezelőbe fogták. (18. ábra) Így viseléskor buggyot vetett. Az egyenes vállra többnyire vállfolt is került. Elején a hasíték vagy végigért, vagy csak a mell egy- vagy kétharmadáig vágta fel, ez esetben keresztpánttal szegték le. A hasíték két oldalán és karszegő pántján díszítették. Testesebb személyek esetén a hónalj alatt a pálháig futó függőleges toldást is alkalmaztak kétoldalt.

A népi nevükön *bokrosingek* nyakbaráncolt, un. mellévarrott ujjú női felsőingek, melyeknél az ing derekát és ujját egymás mellé varrták és a nyaknál sűrűn, aprón tűvel ráncolták. E típus már a reneszánszban általánosan elterjedt. Utódai jelentős számban fordultak elő a megye parasztságánál, vászonból való példányai leginkább a Zselicben, a Belső-Somogy déli, nyugati felében és a Nagyberekben élőkől kerültek be múzeumokba magyar, horvát illetve és német falvak népétől. Gyakran másfél szél vászonból álltak az ujjai, melyeket viseléskor feltoltak, hogy jó bokrosan álljanak. Ismertek egész a kézfejig érő hosszúságú ujjal ellátott ingek is. Hónaljbetoldást ennél a típusnál is alkalmaztak. Az ing dereka elől-hátul egy-egy vászonszél, 35-50 cm hosszú, nem mindig kötötték bele a szoknya korcába. A nyakkivágást vászon szegőpánttal fogták össze. Nyakára ünnepen, csipkés-fodros gyolcsból való *smizli-t* kötötték. (JANKÓ J., 1902. 229.) A *bodorujjú fodros ing* eleje lehetett végig nyitott, vagy csak félig. (19. ábra) Korábban a nyakszegésébe pertlit húztak, azzal záródott. A csak félig nyitott bokrosing derékra mindig hosszabb és beköthető a szoknyakorcba. Díszes a kezelője, szélén olykor csipkével szegett. Ennek az ingnek az anyaga mindig finom - lehetőleg tiszta - lenvászon, a fiataloké vékony áttetsző (idővel gyári sifon, moll, vagy pamutvászon), az idősebbeké sűrűbb szövésű. Belső-Somogyban a Rinya mentén a református fiatal nők gyászra való és nagypénteki gyónója bokrosing. (20. ábra). Ezeknél az ujj hosszában lehetett csipkebetoldás, mellette fehér hímzéssel. A buzsaí horvátoknál a fiatal nők ünnepi bokrosingének ujjába hosszanti irányban színes szőtt betétet illesztettek, mellé ugyanolyan színnel hímeztek is. A XVIII.-XIX. századi iratok nem jelzik az ing szabását, ráncoltságát, de a *föling*, *féling* szó valószínűleg bőségesen ráncolt felső inget jelenthetett. I.B. Vitali a Sió menti parasztnők ingének gazdag redőzöttségét figyelte meg. (1828. 83.). E gazdagon redőzött ünnepi inggel kapcsolatos feljegyzések szerint a templomban a fiatal nőknek nem illett ezt az inget eltakarni, a kart szabadon kellett hagyni. Mindezzel női szívósság, edzettség hamis ideáljának kellett megfelelniük. A XX. század elején már a fiataloknak tavasztól őszig *patyolat* (pamut) vagy *vapér* (moll) ujjú, de len vagy pamutvászon derekú, időseknek lenvászon vagy pamutvászon ujjú és derekú inget kellett hordaniuk, télen már hosszú ujjú blúz-, réklifélék járták.

Egyes helyeken, különösen az idősebbek hordtak nyakbaráncolt, mellévarrott, de *tusznis ujjú inget*, amelynek csak egy vászonszélből varrták az ujját, de a kézfejig egyenletesen le is keskenyítették. Főképp idősebb asszonyok viselték, ünnepi öltözékükhöz tartozott pl gyász valamint nagypénteki gyónó együtteshez is.

A felső biklákat, felső pöntölöket azaz vászon felsőszoknyákat arról lehet megkülönböztetni az alsóktól, hogy az egyidejűleg

készültek esetében a felsők anyaga finomabb, a korcuk 6-8 cm, (*párta, szegés, melle, szegésléznő*) szélesebb, mint az alsókénak és a szoknya elől záródott. A kötény alatti részt nem rakták le. Egyes területeken fodrot is varrtak a biklára, de ennek a hasitéka is előre került (Somogyaszaló, Kaposújlak). A felső vászonszoknyák bőségét vászonszéleken számolták (3-6), mert hosszanti irányban a szövött széleket varrták össze. A felső vászonszoknyákat tüvel ráncolták apróra, több sorosan húzták össze fonallal a derékpánt alatt, de előfordult, hogy rakásokat vasaltak vagy préseltek a felső vászonszoknyába, mint a gatyába. Az ilyen neve *redes péntő* vagy *bikla*. A hozzá tartozó kötényis lerakhatták, mint a csökölyi nagypénteki gyónó együttes esetében. (21. ábra) Az alsószoknyákat nem ráncolták olyan apróra és többsorosan, nem rakták le. Nyílásuk hátra került, elől a kötény alatti részt nem ráncolták, övpántjuk keskeny volt (2-3 cm). Mind a felső, mind az alsó vászonszoknyák pertlivel záródtak, csak a XX. században terjedt el nagyobb mértékben a kapocs alkalmazása. A lapos has, de a kerek far volt az ideális, ezért nem ráncolták a hason a szoknyákat. Az alsószoknyák száma a XIX. század folyamán megszorodott, de általában nem rövidült meg Somogyban csak a Balaton dél-keleti mellékén. Legalulra kis rövid, szűkebb *kispéntő* vagy *kisbikla* került. Nemcsak a felsőszoknyára varrtak fodrot, hanem az alsókra is, sőt vízszintes szegőzésekkel még bővebbé tették a szoknya együttest, hogy szélesebben kitartsák a felsőszoknyát.

Mellespéntő is előfordult Somogyban, azaz mellénnyel egybevarrt szoknyákra is vannak adatok a zselici reformátusoknál, Rinya mentiekénél pl. lábodiaknál, visontaiaknál utoljára a gyászöltözékek esetében, előbbieknél fekete a mellény, utóbbiaknál fehér vászonból való is előfordult. (22. ábra) Inkább az idős asszonyok hordták, mert melegebb volt.

A férfiingek tekintetében még a házivászonból valók, illetve gyári pamutból szőtt vászon esetében is történtek változások. A szabatlan vászondarabokból varrt, rövidderekű, borjúszájú ingek fokozatosan kimentek a divatból. Ezeknél a hétköznapi ing eleje, háta egy darabban szőtt, házivászonból került ki. Nyaka T-alakú kivágású, keskeny pánntal szegték be, madzaggal kötötték meg. Ujja egy szél vászonból készült, s a kéz fejéig ért le. Az ünnepi daraboknak az anyaga finomabb volt, ujjának végét fehérrel hímezték, a dereka és ujja között lehetett csipkebetét, emellé is kerülhetett fehér varrott dísz. A XX. század elején már jóformán csak pásztorok viselték. Ekkor már másfajta vászoning volt általános. Minden parasztleány hosszúderekű, galléros, kézelős, pálhás, vállba ráncolt ujjú, vállfoltos, esetleg franciás vállú inget varrt vagy varratott leendő férjének az un. *szabatás* alkalmával, amikor a rokon nők a leendő pár kelengyéjét állították össze. Az ünnepi darabokat hímezték: kézelőjét, gallérját, az ing mellén lévő, rávarrt betétet és a mellbetét szélén lévő szegést is általában fehér lapos, lukhímmzéssel *luggatással*, (23. ábra) *póköltéssel*, (Törökkoppány), *aszúrral mesterkével*, (Karád és környéke), de voltak vidékek ahol piros keresztzemes kellett a fiataloknak, kakasos gallér a vőlegénynek (Törökkoppány, Somogyegres stb), vagy legalább a monogram bevarrásához. Hétköznapi ingek esetében volt hosszú ujjú, kézelős, elől végig nyitott, felálló gallérú, vállfolt nélküli, és díszítetlen ing is. (MALONYAY D., 1912. 250. kép). Ismert egy sípujjú ingek szabásával azonos nagybajomi ing bő ujjá végén kézelővel. (RRM 80.70.3.). Ilyen látható egy tiszta fehér vászonban lévő lábodi férfin a századfordulón felvett fotón. (27. ábra)

A gatyák közül a hétköznapihoz, mely *komisz, fekete* durvább vászonból való, száraihoz 3-4 szélnyi anyag kellett, az ünnepihez száranként 5-8 szél is. A lábak közé négyzetleges betoldás *üllep, illet* került, az ünnepi gatyánál ehhez fél szél bővítés is járult. A gatyá felső szélén mintegy két ujjnyi anyagot a gatyá színére fordítottak ki és visszaszegték, ez a *perem* vagy madzagház. A gatyának nincs hasítéka, a varrás során a száracat nem ráncolják. (24. ábra) Az ünnepi bő gatyát mosás után leszedték ráncba így lett *rödös gatyá*, amelynek aljára szálszámolásos hímzést, aszúrt, rojtozást készítettek fehér pamuttal akár a magyaroknál, akár a horvátoknál. Használaton kívül a redes gatyát, hogy megőrizze rakásait két-két pár lécz közé fogták *csaptatóba tették*. Első leszedésnél lepedőbe hajtogatták, szalmazsák alá tették és ráfeküdtek. Később lepréselték kettéhajtható asztal között is, vagy tettek rá köveket. Pásztoroknál dupla rojtozás sem volt ritka. Voltak falvak, ahol a pásztorok gatyájának nem volt ülep betoldása csak a parasztgazdákénak (Kutas) A gatyá rövidebb volt fiataloknál, hosszabb idősebbeknél, de hossza, bősege tájanként változhatott. Patkó Pista 1859-ben készült portréján már olyan bő gatyát látunk, mint az a XX. század elején ünnepen általános volt. (15. 25. ábrák). A posztónadrágok elterjedésével a vászon alsónadrágokat mindössze három szél vászonból varrták. Ezek között is volt aratásra felsőnek szánt darab, amelynek elől egymásra hajtott nyílást hagytak. Amit csak alsónadrágnak szántak, azon 4-5 cm-es vágás hagytak elől. Jóllehet a csizmanadrág, helyenként a pantalló a XIX. század végén tért hódítót, a századfordulóról való fényképeken - mivel ezek többnyire a tavasztól őszig tartó jó időkből készültek - nagyon sok vászongatyás férfit látunk, akiknek többsége télen már nadrágban járt. A parasztok vászongatyás viseletéhez hozzátartozott a kötény is, leginkább vászonból kezdetben. Pásztorok általában hordták. (7.9. ábra). Hétköznapi volt inkább jelentősége, amikor védték vele gatyájukat, vagy szedtek bele, hordtak benne valamit. Egy szél vászonból varrták és leért a gatyá aljáig. (27. ábra) A hétköznapi valót kezdték először kékre festeni vagy kékfestőre lecsereélni. A XIX. század elején már szerepeltek kékfestő kötények a férfiak hagyatékában. A Zselic nyugati felén a fiatal református férfiak ünnepi köténye kék alapon színesre hímzett és keskenyebb a szokásosnál, egyébként inkább fehérített díszített vászon kötényben jártak ünnepen a férfiak. A Balaton mentén a magyar parasztok nem, (25. ábra) a németek viseltek kötényt, Dél-Somogyban a németek kinevették a magyar férfiakat, azért, mert kötény volt rajtuk utcán, mezőn, ünnepen is, míg ők csak az istállóba vették fel. Útra, boltba menéskor, utcára a férfiak is tiszta kötény vettek fel, egyik sarkát oldalt felbókták, hogy jobban tudjanak menni. A XIX. század végétől készített fényképeken többnyire csak a test elejét fedő fehér vagy sötét kötényeket látunk, kisfiúkon éppúgy, mint apáikon és nagyapáikon. (15. ábra) A kisgyermek első gatyáját, ingét kötényével együtt kapta. Az iparosok hamarabb kezdték el viselni a melleskötényt, mint a parasztok, akik azután hétköznapi készítették nadrághoz is, mert így jobban védte ruhájukat

Az 1860-as években az ausztriai és csehországi gyárakból mind több és több gyolcs, pamut, gyapjú, és selyem érkezett (KERÉKGYÁRTÓ A., 1980. 61-65), ezzel felgyorsult olyan vidékeken is a viselet kiszínesedése, ahol addig a vászon felsőruházathoz jobban ragaszkodtak. Így a Kapos mentén, a lecsapolások következtében bekövetkezett meggazdagodás nyomán a XIX. század közepétől vált szembetűnővé ez a folyamat, a házivászon ruhadarabok festése illetve minél több gyári anyag

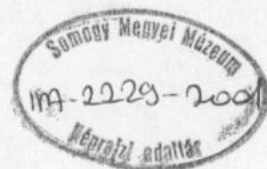
alkalmazása. Erről itt a *Vizmentén* így emlékeztek meg később az öregek: „eltűnt a szép angyali fehér viselet, olyanok lettek az emberek, mint a tarka marhák a nyájban” (GELENCSÉR S., 1968. 39-55.) A megjegyzés pontos korjelző, ugyanis ebben az időben történt a régi tájfajta a szürke magyar marha lecserélődése a nyugati, főképp szimentáli eredetű fajtákra, s ezek keresztezett utódaira.

Belső-Somogy déli felének falvaiban és a zselici reformátusok magyaroknál de a Dráva menti katolikus horvátoknál is (Lakócsa és környéke) a nők körében fennmaradt *fehér gyász* (BÁTKY ZS., 1911. 34-40., KNÉZY J., 1978. 243-263. 23. ábra) illetve *nagypénteki gyónó* ünnepi viselet formájában a fehér vászon felsőruházati együttes. (27. ábra). Ennek a vászonöltözetnek fekete kiegészítői is lehettek: fejszorító pánt a kontyon (Kutas, Somogyszob, Kónyi, Kisbajom), vállkendő (Kutas, Somogyszob, Szenna) vagy helyenként a kötény, mellény. (Szenna, Csurgó és környéke 20. ábra) De idős csökölyi özvegyek vasárnap a templomban teljességgel fehérben jelentek meg, még a kontyuk fejszorítója is fehérre vált. (21. ábra) Teljességgel fehérben van egy kastélyosdombói idős asszony Gönyey Sándor kérésére beöltözve. (26. ábra) Férfiaknál is teljessé tehetette a fehér vászon öltözetet a fehér nyakravaló, és kötény (27. ábra), de általában fekete selyem nyakravalót, mellényt és kabátfélét vettek fel fiatal és idős férfiak is nagypénteken Dél-Somogyban a református magyaroknál. Másutt az idős emberek előre elkészítették a tisztán fehérből vagy nagyobbrészt fehér vászonból varrt *halálra való* ruhájukat, még dél-somogyi németek is Szulókban. (DM 694-90/2/). Ennek nyomában ősinek, tisztának, keresetlennek, bibliai időkre emlékeztetőnek, egyszerűnek vélték az emberek a festetlen vászonruházatot és némi nosztalgiával emlegették elődeiket. Magára a temetésre, de a torba is félgyászban mentek, a XX. század elején már, ami kékfestős, minta nélküli ruházatot jelentett a nőknél. A nagypénteki gyónó szoknyák megfeleltek a korábbi ünnepi vászonszoknyák bőségének, ráncolásának, vagy lerakásának, néhol a kötény is bő két-három szélből való (Belső-Somogy, Rinya mente). A korábbi házi színezésnek egy helyen maradtak fenn a XX. század elejéig hagyományai, a csökölyi nők nagypéntek délutáni, safránnal sárgított sétáló, látogató ruházatában.

d. A színes, gyári anyagokból való ruhadarabok sorsa

A XIX. század második felében alakult ki a női kontyok sokfélesége. Ezek az asszonyok korát, helyzetét, hova tartozandóságát, egyszóval identitását s egy-egy falusi közösség összetartozását is mutatták. A XIX. század második felében kialakult színes viseletekben a különböző színeknek gazdag jelentéstartalma alakult ki. A fekete szín hosszú ideig a fiatalok színe (GÁBORJÁN A., 1969.11., KERÉKGYÁRTÓ A., 1937. 83-86.) Ez maradt fenn női kontyok részeként, főként formájú darabokban, szoknya, kötény, vállkendő, férfiak mellényének, nadrágjának, nyakravalójának színében, szür- és bundahímzésekben. Míg a fekete az ünnepi viselet, a kékfestő a munkanapok ruházatának kiegészítő színe. A külső-somogyi németeknél az esküvői ruha volt fekete, amelyre mindenféle színes szalagot, kendőt aggattak (pl. Ecsenyben). A barcsi, szulóki németeknél a menyasszony fehér apró mintás, levasalt rakású szoknyája és köténye fölött a réklíje fekete (28. ábra), színes kötényszalagját előre kötötték meg. A másik és még fontosabbá váló szín a sötétvörös, meggyszín *törökös*, *törökbécsi* (vörös alapon mintás), *bécsi*, *pirosbécsi* (egyszínű). (GÖNCZI F., 1942/a.23) pl. Mikli Bözsi ládjában talált rablott ruhafélék között 1809-ben találtak „fekete selyem keszkenőt, kék és vörös szélűt, török

*keszkenőt nagy virágokkal...". Egy 1851. évi vagyonleltárban Szentgáloskőre "fekete keszkenő...olajszin... nagy perkál vörös...új bécsi piros...új zselin vörös...fehér fodros...új kék keszkenő" is összeírtak (SML IV. 175.). Kék szín Észak-Kelet-Somogy felől, valamint a köznemesi viseletből a posztóruházat térhódításával lett divatos, németek hatására pedig a kékre festett vásznak, kartonok elterjedésével vált kedvelté. A XX. század elején női gyászöltözékek is készültek minta nélküli vagy apró pettyes kékfestő kartonból, így Délnyugat-Somogyban Csurgón és környékén, részben a zselici református magyaroknál, de németeknél is. Míg a magyarok a XX. század elején jóformán csak többnyire az indigós kék festőanyagot vették a kékfestőtől, a németek zöldet, barnát is, az ún. olajtarkázásos technikájút. A vörös - fekete (csíkos vagy más mintás), fekete alapon apró piros virág kevés zöld levéllel hosszú ideig jellemezte a női, főként ünnepi szoknyákat (szövet, bársony, selyem) hozzá nyáron fehér vászon vagy sifon bő ujjú ingeket vettek fel. A századfordulón még nagyon divatosak voltak a mellényfélék, sokszor azonos színűek a szoknyával, (kékfestőhöz kékfestő, színes kásmírhoz színes kásmír, feketéhez fekete de nagyon színes díszűek is). A németek sötétebb tónusú szoknyát, réklit viseltek, mint a magyarok, de mellényeiket szerették nagyon színesre díszíteni szalagokkal, hímzéssel. (29.ábra) A pargit, karton, kásmírszövet anyagok lehettek nagyobb mintásak, virágosak is, ezeket többnyire a hétköznapok ruházatához tartották alkalmasnak illetve nyáron ünnepen is kedvelték ezeket. Mértéktartóbb izlésű falvakban a tarka szoknyához sötét egyszínű kötényt vettek fel. (31.33.ábra) Télen a XIX. század végére tért hódító hosszú ujjú blúzféle „*rékli, leves, röpike*” a szoknyával azonos színű vagy attól világosabb tónusú lett. Röpike a lefelé szélesedő, a szoknyán kívül tartott ujjas neve. Sokfelé a fiatalok és idősek is fekete keskeny kötényt vettek fel, de a fiataloké dúsabban volt hímézve (Kutas, Somogyszob, Kónyi), másutt megmaradtak az egy vászonszélnyi fehér köténynél, mollból, sifonból, csipkéből ünnepen, vagy felváltva fehér és fekete, akár csipkéből is mint somogyacsi testvérlányok esetében (30.ábra). A külső-somogyi, Kapos menti nők köténye még a XX. század elején keskeny maradt, mint a századfordulón készült számos felvétel is mutatja, a szoknya aljáig ért, (15. ábra) vagy kissé feljebb. Dél-Somogyban az ünnepi kötények között voltak bővekek, ráncoltak, rakottak is magyaroknál, németeknél is (28.ábra), ahol a fehér alapszínű ünnepi kötény színes szalagját elől lógatták le. Hétköznapra a századfordulón megjelent a melleskötény, eleinte „*surc*”-nak is nevezték. A kötény rendessége, tisztasága, az elvárásoknak megfelelő formája, díszje a XX. század elejéig rendkívüli jelentőségű volt a nők számára nézve, tisztességüknek jelképének számított. Még a halotti ruháról sem maradt el „*különben hogy jelent volna meg olyan illetlenül a jóisten elejében*” - mondta egy kutasi asszony. A lakócsai és környéki horvátoknál, viszont a kötény a tarka a vászon szoknyák, biklák mellett, kék, sárga, vörös, fekete alapon mindenféle tarka virágos karton és szövetből varrták, ráncolták, de csak a test elejét takarta. A neve *frtum*. Az ünnepi, hétköznap délutános vállkendő egyes vidékeken fehér vagy fekete alapszínű tartotta meg, fiataloknál pirosat is. A Csurgó környékiek ruházatánál a fehér vásznakon kívül kedvelték a sötétebb tónusú színeket szoknyában rékliben, de a vállra tett ún. *kásmír* vagy *tibetkendők* mindenféle színben pompáztak a világosságától (32.40.ábrák) a zöldön, pirosan, barnán keresztül a fekete alapszínűig, színes virágmintákkal télen, nyáron inkább selyemkendőket tettek fel. Délnyugat-Somogyban mind a selyem,*

mind a szövet, köztük a kásmírszövet női *nyakkendők* sodrása szokásban volt, s a vállra úgy helyezték el, hogy a rojtok szabadon hagyták a bokrosing ujját a kislányoknál is. Csökölyön és környékén takarékoskodtak nyáron a selymekendőkkal, félbevágták és csak egy-egy háromszög alakú darabot tettek a vállukra, télen a szövetkendőket nem szabták ketté. A fiatalság jele volt a sűrű rojtozás, egyes helyeken idős asszony, gyászoló lehetőleg rojt nélküli vállkendőt használt. Azokon a vidékeken, ahol a lakosság jómódú része református volt, erőteljesen ragaszkodott a felhalmozódott vászonkészletek, az örökölt vagy előre beszerzett szövet, bársony, selyem anyagok, ebből készült ruhák elhordásához. A múzeumokba ezek a jó minőségű, örökös darabok kerültek be, mert az olcsó szövetek, kartonok elhasználódtak. A szennai templom előtti leányok szoknyája, mellénye igencsak tarka Malonyay kötetében, ilyenek nem jutottak be a kaposvári Múzeumba (1912. 115. 235.kép). Itt a szegényebb katolikusok olcsóbb anyagokból és színesebben igyekeztek utánozni a módosságban előttük járók ruhájának mértéktartóbb színeit. Így a szokásosnál színesebb ruházatot ezekben a falvakban *pápisztásnak* tartották, de az 1940-es években már *cigányosnak*.” (S. gy. Kutas, Csököly, Nagyorpád RRM A-NA 1334-38.) A városias helyek környékén a XIX. század végére a sötétebb, mértéktartóbb színű, polgárosultabb színskálájú, de többszoknyás bővebb *viseletesebb* ruházat terjedt el (sötétkék, sötétbarna, bordó, kávészínű, fekete) jobb minőségű selyem, bársony, rangosabb szövet anyagokból. A jómódú, nagyobbreszt katolikusok lakta Külső-Somogyban is ezek a színek kezdtek hódítani különösen börtben, illetve idősebb nőknél egész évben. Nagyhéten mind a férfiak, mind a nők feketében mentek templomba, csak a férfiak inge volt fehér. Húsvétől kezdve viszont a fiatalság ruházata kiszínesedett a piros, bordó, fehér rózsaszín, kék minden árnyalatában.

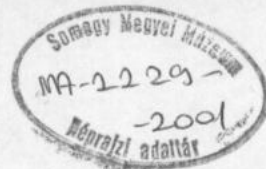
A korábbiakban szó esett arról, hogy a megye északkeleti felében a posztóruházat nadrág-mellény-dolmány előbb megjelent. A fejr ruhával szemben egy öltözetnek nevezték. Dél- és Nyugat-Somogy egyes vidékein még emlékeztek a pantalló megjelenésére. Több történetet meséltek arról, milyen szokatlan volt egyeseknek, alig várták, hogy levehessék (VARGA M., 1954. 284-293). Néhol az előjárók sem helyeselték, a somogyszentpáli pap *fekete kányáknak* bélyegezte ezeket a pantalló viselői. (RRM NA 970) A férfiak ruházatához változatlanul hozzátartoztak a mellények, a vászongatyához épp úgy, mint a nadrágfélékhez. Ez a ruhadarab sokat elárult viselőjéről. A korábbi hagyományokhoz jobban ragaszkodók lajbija fekete esetleg sötétkék alapszínű volt, így a pástoroké is még nagyon hosszú ideig. Sokféle változata lehetett: fémgombos, zsinórozott, piros posztóval bélelt zsebű, mellén csigavonalas díszű (Alsok). Az ünnepi mellény sokszor igen rövid, a derékig se ért le, szinte jelképes, mint a szennaiaké, karádiaké. A kabátok többnyire azonos színűek lettek a mellénnyel, olykor gombolásuk is hasonló. A fekete színű kabát általános még a XX. század elején ünnepen, télen prémes gallérú is, de általában kötésig érőnél nem viseltek hosszabbat. Hétköznap még kékre festett vászomból, olcsó szövetből valókat, sőt kötött kabátokat is használtak. A cipőfélék területén is történtek változások. A férfiak aratásra bocskort, hétköznapra bakancsot, nyáron gatyához papucsot vettek fel, csak ünnepre csizmát. Nyári időszakban sok volt a mezítlábas férfi és nő. A buzsákiak emlegették, hogy aratásra mezítláb mentek, magukkal vitték a bocskort és csak a mezőn vették fel. A Dráva menti horvátoknál a bocskor mindennapos lábbeli volt.

A nőknél télen a csizma volt fontos lábbeli, fiataloknál barna, öregeknél fekete. A XX. század elején a pántos cipők, díszes papucsok, magasszárú és brunnel cipők (33. ábra) is tért hódítottak módosabbaknál, városias helyek közelében. Elsősorban ünnepen vették fel. Érdekes módon hosszú ideig fekete volt a leggyakoribb színe a falusi nők által használt cipőféléknek, csak az 1920-as évektől jelentett rangot, ha valakinek már *sárga* (barnát jelent) színű cipőt vettek. Télen, hidegben a tutyik széles választéka jellemezte mind a németeket, mind a magyarokat, nevezték *kapcának* a magas szárút *bokáskapcának* is, ezeket bőrrel talpaltatták meg, később gumival is. Kapcsás mesterektől *cifrabokás kapcát* is vettek a fiatalok (Kaposvár, Nagybjajom). A női kabátféléket *rékli*, *bajkó*, *kacabajkó*, *gyukni* eleinte festett vászonból is varrták, legalábbis hétköznapra, télre bélelni kellett, az ünnepit fekete posztóból, bársonyból, tükörszövetből készítették. A prémes gallérú, vastagon bélelt, fodros aljú, szélein esetleg gyöngyös díszítésű *kacabajkó* vagy *bajkó* a zselici, belső somogyi módos családok lányainak, asszonyainak lett az egyik hozománya a XX. század elején a korábbi ködmön helyett. De műszörmés, zsinórozott díszű kabátkák is forgalomban voltak.

A házivászon ruházat kiszínesedésének az a periódusa tehát, amikor az új, finomabb, színesebb anyagok megjelenése mellett még len, kender, illetve gyári fonalból való, takácsok vagy parasztasszonyok által szőtt vászoningek, gatyák, alsó - felsőszoknyák, esetenként kötények is részei még nagyjából a hagyományos szabás megtartásával a viseletnek - a XIX. század végével lezárul. Ekkortól a férfiaknál franciás, kézelős ingek, nőknél és férfiaknál is különféle polgári szabású ujjasok, kabátok kezdtek elterjedni és a vászongatya helyett a szűkebb csizmanadrágfélék mellett a pantalló is. Ezzel a paraszti viseletek fokozatos elhagyásának utolsó, de még évtizedekig tartó szakasza kezdődött. A piacon, vásáron, üzletben vásárolható ruhafélék mellett megnőtt a jelentősége a falusi varrónőknek, szabóknak, akik közelebb lévén a megrendelőkhöz pontosabban tudták figyelemmel kísérni a helyi igényeket. Az 1910-es évek végétől már a szabó-varró tanfolyamok hatására varrógépeket vesznek egyes családok és önellátókká válnak az egyszerűbb szabású ruhadarabok megvarrásában sőt gépi hímzésében is. Egyes helyeken ebben a fázisban is jellemző volt egyfajta kivirágzás, kiszínesedés, különösképpen az eladó lányok és fiatalasszonyok ruházatában (új kontyfélék, bővebb, esetleg rövidebb szoknya, másszabású kis lekerékített szélű, vagy melles kötény, különleges szabású blúzok stb).

e. A paraszti viseletek utóvirágzása és elhagyása

Az első világháború után a paraszti viseletek utóvirágzásának szakasza következett be. Még mindenhol fennmaradt a bősoknyás, szoknya blúzok vagy réklis női ruházat, sem az *egybe ruha*, sem *szűk szoknya*, sem a rövidre nyírt haj nem jellemző a nőkre. De egyre kifinomultabb a hajviseletük, egyre több fonatot készítenek az asszonyok pl. Karádon, Somogyacsán a fiatalasszonyok a felül simán hagyott, a két oldalt elválasztott hajból még 20 fonatot is készítettek kétoldalt, előrehúzták a fülig, hogy kilátszódjon a fonat eleje a kendő alól. (38. ábra) Kontyfésűvel rögzítették. Idősebbek kevesebb ágra fontak. A legdíszesebb hajkontyai a Kapos menti eladólányoknak volt, még sok díszes csattal is összefogták úgy, hogy alig látszott a hajfonatuk. De tájanként másként kezdődött a házivászon ruhadarabok kiszorulása a felsőruházatból és a gyári anyagok és vele a városiasabb szabásmódok alkalmazása az ünnepi és hétköznapi viseletben. De figyelembe kell venni a korszak vizsgálatánál a meglévő készletek elhasználását is. Ahol a fiatal házások a szülőikkel

laktak, a gazdaasszony ügyelt arra hogy a fiatalok ne nagyon divatozzanak és használják el a meglévő készleteket. A lány örökölte anyja, nagyanyja, dédanyja szoknyáját, ingét, vállkendőjét, kabátfélét, hiába akart volna divatosabban járni. Olykor az *egyke* lányoknak többet megengedtek szülei. Külső-Somogyban a Koppány mentén és főként az un. kurtafalvak katolikus asszonyainak a korábbi viselete alapvetően átalakult. A hosszú szoknyák kissé megrövidültek, a korábbi 2-3 alszoknya helyett ünnepen 4-5 is kellett. Hogy még *farosabbak* legyenek a *puffándlit* azaz farpárnát kezdték felkötni a derekukra. (45.ábra) A szájhagyomány szerint a betyárok szeretői kezdték először ezt viselni. A korábbi kendőből megkötött konty helyett papírral merevített gyöngyös, flitteres *pille* került a fejbúbra kontyútkel apróra feltűzött kerek hajkontyra húzott csipkés szélű fejkötőre. A szoknya és a blúzféle anyaga is megváltozott az 1920-30-as években a Koppány mentén piros, világoskék, rózsaszín *borocszín*, sárgásrózsaszín, *tüdőszín* (lilás) brokát, selyembrokát, maga színében mintás selyem, bársony szoknyákat és blúzokat viseltek, sokszor egyszínű volt mindkettő. A sárgát nem kedvelték, ritkábban grenadinból táncruhát készítettek ebből. A falusi varrónők a blúzféléknek számos szabásával, változtatásával kápráztatták el megrendelőiket. Bőjti időszakban viszont a fiatalok is a sötétebb színek minden árnyalatát képviselték szövetszoknyáikkal és rékljükkel, de minden vasárnap más színűbe mentek templomba, ha teheték. Az idősebb korosztály, azok akiknek már eladólányuk volt, vagy nősülendő fiuk, már sötétebb színekben pompáztak. Hétköznap a hagyományosabb darabokat vették fel: a vászonból, vagy sifonból való hímzett bevarrott ujjú *szükimeget*, kevesebb alszoknyát, hosszabb, sötétebb szoknyát. A keskeny félkötény (44.ábra) vagy a melleskötény ekkor elmaradhatatlan volt, többnyire feketéből. A fejükre kendőt kötöttek fiatalok menyecskésen hátra, az öregek előre. (NOVÁK J., 1971. 69-75. HÓFER T., 1954. 294-303.) A Kapos mente Kaposvártól keletre eső szakaszán hasonló fejlődés ment végbe a szoknyák, blúzfélék színében, az alszoknyák számának emelésében a farpárna viselésében, és megváltozott a korábbi konty is, a *hátrakötő* helyett pártaszerű főkötő a *necc* lett. A hétköznapi ruházat itt is közelebb volt a korábban hagyományoshoz. Nagy melegben csak a fehér vászonból vagy sifonból való *szükimeget* vették fel. (GAÁL NAGY Gné., 1972. 24-30.) A hagyományokhoz erősebben ragaszkodó Csurgó és környéki falvak népe nem jutott hozzá a korábban könnyen beszerezhető cseh csipkékhöz, ezért a fiatalok is hasonló kendőből való fejkötőt kezdtek hordani, mint az idősebbek. A viselet többi részében ragaszkodtak a korábbi hagyományokhoz egészen az 1950-es évekig: sötétebb tónusú szoknyák selyemből, bársonyból, esetleg apró hímzett virágosok, sötét alapszínű keskeny, hímzett félkötények, világosabb színű virágos mintájú kásmírkendők nagy rojtokkal, a fiatalokon buggyos ujjú fehér *bokrosü mög*. A Zselic nyugati felén lévő református falvak 1920 körül hagyták el a korábbi un. *góda konty*-ot, mely fekete, a fejbúbra hátrakötött selyemkendőből, s a fejbúb tetejére tett fehér házilag horgolt fejkötőből állt. Helyette a belső-somogyi, szigetvidéki falvak többségében már korábban elterjedt un. *szigetvári* kontyot vették át. (41.46.ábra) A fejszorítás somogyszobi (39.ábra),csökölyi, (31.ábra) segesdi, kutasi, udvarhelyi kontyok az 1920-as évek végén kerültek utoljára újjaszony fejére. Dráva menti Babócsa és környéki horvát csoport magyar és horvát eredetű lakóinak viselete ebben a korszakban kezdett eljellegtelenedni. A Lakócsa és környékiek az 1960-as években kezdték csak elhagyni fehér alapszínű 4 méternyi

anyagból apró tűzéssel lerakott *biklából* és fehér vászonalapú, de ujján hosszanti irányban szöttez díszű ingből *rukavéból*, a fiataloknál nagyon színes, öregeknél fekete kötényből *frtunból*, nagyon színes fejkötőből *pocelicából* álló ruházatukat, amely szinte az utolsó percig megőrizte XIX. századi hagyományait. A bikla elején lévő vászonból való betoldás *prvapola* szélén lévő szöttecsik azonos volt a rukáve ujján lévő minta színével, amely jelezte a gazdaasszony korát. A megyében élő németek ruházatának polgáriasabb szabása korábban alakult ki, mint a magyaroké, de sötétebb tónusú darabjaik fiatal nők esetében kiszínesedtek. (kötények, pántlikák, mellények fejkendő). A külső-somogyi német nők elhagyták régi merevített fejkötőt a *Marace Khappot* (34.35. ábrák) és sifonsapkát vettek fel helyette.

A fiatal férfiak, különösen, akik megjárták a világháborút, nem vették fel többet a vázsongatyát, csak a nyári nagy melegben, aratáskor, csépléskor, esetleg fűkaszáskor, ilyenkor volt általános a bocskorban járás is. Az idősebb parasztok ragaszkodtak a bőgatyához, a hímzett vázsongingekhez, vászon alsógatyához, a régi mellényhez, bundához, félkabáthoz a harmincas évekig. Nagy Mihály belegi parasztember emlékezett rá, hogy az 1920-as évek elején Csurgón járt szavazáskor, ott látott idős *virilista* gazdákat szűrben. Ezután már csak pásztorok, csőszök, uradalmi kocsisok vették fel a hétköznapra való szűrüket. A parasztférfiak e korból való divatosabb ruházata mégis eltért a városiakétól, pl. egyesek ünnepen fekete csizmanadrágban jártak, hozzá fehér pamutvászon ingben, ez sokszor hímzett volt, rajta porcelán vagy fémgombok, a mellényük, kabátjuk is többnyire fekete volt, szabása fáziseltolódással követte a városiakét, a kalapjuk ugyan vidékenként más volt, mégis meg lehetett ismerni róla, hogy viselője faluról jött. Tarisznyájuk akár vászon (pl. a csökölyieké), akár bőrtarisznya (Zselic, Belső-Somogy, és mindenütt a pásztorok), akár szőrtarisznya volt az (Külső-Somogy) csak a somogyi parasztra vagy pásztorokra volt jellemző. Gyermekek vázsongatyát hordtak az iskolába. A pásztorok e korszakban is kitűntek régiesebb ruhadarabjaikkal, fekete csizmanadrágjukkal, vázsongingükkel, *gurcsigombos* mellényükkel, amely esetenként zsinórozott díszű is lehetett, kabátjukat vastag posztóból varrták. A gálosfai német pásztor kék posztónadrágját vitézkötéssel varrták ki (RRM 9195.) Hétköznap a pantalló mindennapos volt, akár a csizmanadrág, vagy a ceig nadrág, sokszor házilag festett vászonból varrtak szűk nadrágot. Az ing a praktikusságot követte, munkanapokon nem volt fehér, hanem színes karton, kékfestő, vagy házilag festett anyag. A mellény és kabát esetében nem ragaszkodtak a feketéhez. Uradalmi alkalmazottak esetében még ebben az időben is előfordultak szabott, zsinórozott ruhadarabok, mint a parádéskocsi dolmánya, szűre.

2. Különleges sorsú, rendeltetésű ruhadarabok

a. Kontyok, fejkötők az első világháború előtt

A megye legtöbb községében az asszonyok többnyire fekete selyem- vagy klottkendőből, fiatalok esetleg pirosból vagy kékből hátrakötött kendőköttyöt viseltek: Külső-Somogy, Kapos mente, a Nagy- és Kisberek körzete katolikus és református falvakban, a Dráva mellett Babócsától Vízvárig, Zselicben, Sziget vidéken és Rinya mentén viszont a katolikus népcsoportoknál. Ez a kendőből kötött kontyféle nagy változatosságot mutat. Fiatalok esetében keményítették ezeket a fejkeszkenőket és még meg is tűzdelték, hogy minél merevebben álljon. Idős asszony kontykendőjét nem illett keményíteni. A kendőből való konty alá a hajfonatokat karikásan tették fel a fejbúbra, ha vékonyszálú volt a haj, kis rongykarikával

kipótolták, vagy karikába hajtott vesszővel. A hajkarikára fehér sifon vagy csipke sapkát kötöttek, melynek fodros vagy csipke széle kilátszott a rátett kendőből alakított fejfedő alól, neve *kápli* Lábodon és környékén. Merevítőt a hozzárögzített kendő együttes neve Babócsán és környékén *sámi*, Csurától Pogányszentpéterig (40. ábra) és a Kapos mentén *hátrakötő*, (36. ábra), *bekötő*, *kikötő* Nagyatádon, *magyar konty* a Nagyberek magyar és *tótkonty* a horvát falvakban. A kendőből kötött kontyot különböző módon merevítették papírral, *skátulával*, *kápriccal*, *ronggyal*, *rózsággal*, vesszőkoszorúval: kereken, szögletesen. A Kapos mentén a fiatalok hátrakötője piros, idősebbeké kávébarna vagy fekete. Itt a kendő alá pártaszerű formájú papír merevítőre először sifonsapkát tettek, arra a hátrakötőt, és ünnepen a kendő szélére előre gyöngyös, flitteres díszpánt rögzítőt. Hátrakötés után elől színesfejjű gombostűvel a fehér fejkendőhöz erősítették, a kendő hátulsó szárnyait is megtűzték, hogy szebben álljon. (36. ábra) Marcali környékén, a Nagyberekben elég nagyméretű volt a hátrakötő és a fül mögött oldalt kiállott szarvszerűn a vége. (37. ábra) Utóbb három darabból szabták, hogy jobban álljon. Külső-Somogyban pertlit varrtak a felibe hajtott textil középső harmadára, azt kötötték meg hátul a nyak felett és a keszkenő sarkait a kötés alatt húzták át, madárszárnyaszerű *kányás* kontyot képezett a *bujtatott konty*. (Igal, Somogyacsa 38. ábra) Karád, Törökkoppány környékén a fiataloké piros *kásmír*, *bécsi* vagy *törökös* anyagból készült. Belső-Somogyban a csökölyi és nagybajomi katolikusok kendőkötésének a fejbűb alatt masniszerűen hajtogatott keményített fehér fűzőket tűztek a kötésére és színes szalagok borultak rá. (Ld. korábban Vasárnapi Újságban 1862.).

A megye délnyugati és déli felében élő református lakosságnál házi horgolású csipke fodrokból, fűzőkből, kontyszalagokból és kendőből, vagy kendő nélkül az előbbiekből alakítottak ki többféle asszonyfőkötőt a reformátusok és evangélikusok. A Rinya mentén a hátrakötő fekete kendőből *homlok*- vagy fejszorító lett, oválishan feküdt a fej tetején és rátűzték a hajkontyra tett papírral rögzített kis káplira, amely túll vagy csipkefodros kerek fejkötő közepébe volt beledugva, fenn a fodrok közé színes művirágokat varrtak. Hátra a káplira rögzített keményített fehér fűzők lógtak le párosan 2-4-6 *bokor*, ezekre borultak rá a színes kontyszalagok. A homlok fölé boruló fekete homlokszorító szépen megnyújtotta az arcot. (Kisbajom, Kutas, Somogyszob, 41. ábra, Kónyi, Ötvös, Segesd, Vése, Somogyudvarhely). Idősek, gyászolók nem viseltek színes kontyszalagokat és nem keményítették a fűzőt, nem tettek a konty csipkés fodrai közé színes szalagokat, művirágokat. Csökölyben a hátrakötő kereken fedte a homlokot, a fejbűbon volt a *közép* 5-7 cm-es papirdobozka klottal bevonva, ezen csipkés, bodros művirágos fejkötő borult előre a fejtetőre, hátra a maguk hímezte fehér fűzők lógtak le kétoldalt a vállig (ELŐD G., 1929. 197-200) Ezek tetején nem kontyszalagok kerültek el, hanem széles trapéz idomú egybevarrt *hátravető* fekete selyem alappal, szegélyein, csúcsein kétsoros, ráncba szedett piros szalagsorral díszítve. (31. ábra) A csökölyi konty szépségét mindenfelé elismerték, az innen férjhezment lányok mindig ragaszkodtak szülőfalujuk kontyához. Fekete hátrakötő kendő szerepelt a Szenna és környéki református nők *gódakontyában*, de ők a bekötött kendő fölé tűzték fel a fejbűbra a fehér cérnából horgolt *szarvasneccet* (KNÉZY J., 1978. 243-263). Ez is fodros volt, széleit színes fonállal cifrázták a fiatalok, közepén ennek is volt egy ki szarv formájú nyúlvány, amelybe kemény papír merevítés került, amelyhez a hátralógó szalagokat és fűzőket is rögzítették. Gyász alkalmával ezeknek is csak a fekete és fehér része

maradt fenn. Szilvásszentmártonban - emlékezet szerint - fekete gyöngyfonalból félgömb alakú, böckösen horgolt *necc* került a nők fejére. Hasonlót hordtak idős asszonyok Kadarkúton barna, szürke gyapjú fonalból. Másfelé is elterjedt a hajkontyra helyezett csipkés, esetleg gyöngyökkel díszített kerek *necc*. Ezt fiatal asszonyoknak helyezték felkontyoláskor a fejére Magyaregresen, Kaposújlakon, Mérőben. Ennek a tetejére hátrakötő kendőt tettek. Az idősebbek *necc* helyett sifonsapkát vettek fel a hajkontyukra. Fekete, bordó azonos színű gyöngyökkel hímzett sapkácska, *necc* került a Kis-Balaton körzetében lévő falvakban az újasszonyokra (Szókedencs, Kiskomárom). Csipkefodrokból álló, kis kerek, középen kis kemény káplival ellátott, hátul fűzőkkel és színes lelógó szalagokkal díszített kontya volt a Dráva mentén több helységnek, (Gyékényes) és a Sziget vidéken (Darány, Istvádi, Csokonya, Visonta), a fiatalokéban a fodrok között színes díszek is voltak. Csurgó és környéke református és evangélikus asszonyainak nem kerek, hanem négyszögletes formájú és csipkés fodrokból kiképzett az előbbieknél nagyon méretű és művirágokkal, gyöngyökkel, flitterekkel díszített kontya volt, amelyhez a nyersanyagot Csehországból hozatták. (32. ábra)

Mindezek a kontyféleségek az 1920-as évekig elterjedtek, ezután - mint fentebb ismertettem - sokfelé megváltoztak a fejkötők, somogyi nevükön *kontyok pl* az un. kurta falvakban (hátrakötött kendő helyett dobozszerű kicsi, , flitteres pille), a Sziget vidéken és a Zselicben (a gódakonty és a korábbi házi készítésű kerek fodros konty helyett a nagyobb méretű un. szigetvári konty 41.46. ábrák), Csurgó és környékén (a cseh csipkéből formált konty helyett hátrakötő), Kapos mentén (a hátrakötő helyett az alatta lévő „*necc*” vált önállóvá, színesedett ki, a fiatalok hátrakötőt csak lakodalomban vettek fel azután 36. ábra). Másutt fokozatosan elhagyták a meglévőket az 1930-as évektől kezdődően.

b. Női kendőfélék: nagy abrosz méretű vászonból, sokszorosan hajtogatott fejkendő és sál formájú fejrevaló

A jobbágyasszonyok fejére való, nagyméretű, vászonból való, elől szögletesre rögzített fejkendőfélének tájanként többféle rögzítési, hajtogatási, megkötési, feltekerési módja alakult ki. Dunántúlon több helyről feljegyezték, hogy a parasztasszonyok olyan kendőt viselnek, amely megvédte arcukat a nap, de a

kendőt) kezükben tartva". (Itinerarium Peregrini iter in Venitas suspectum. kézirat PL könyvtára). A Dráva és Rinya mentéről 40 év múlva ezt írták: „Ott ünnepnapon... Fejére a nő egy fehér vászonruhát tesz és azt úgy tudja elrendezni, hogy a kötés a homlok fölött kiálljon és beárnyékolja az arcot, amiből csak a száj, orr és szemek maradnak kendőzetlenül” (VITALI, J. B., 1828.83). Még az 1840-es, 1850-es években is ismert Somogyban ez a jelenség.

(CSORBA J., 1957.91.,) A Dráva mentén *keszkenő* a neve. (BARLA SZ. I., 1860. 292.) Jankó János is foglalkozott e kendőféle emlékével: (1902.227-8.p) „... a *fejrevaló* vagy *kendőruha* ... nagy fehér lepedő volt a legfinomabb patyolatból - öregasszonyoknál vászonból - s igen nagy fejet csinált az asszonyoknak, mert akkora volt, mint egy ágyterítő...homlokrésze nem kerek szegte be az arcot, hanem egyenes volt s a hátsó részén is volt két kis szarva, s így a fejtető maga négyszegletes volt; a kendőt így szegletesre tartotta a nádszál vagy vesszőcske vagy cirokszál, melyet e célból a kendő alatt alkalmaztak...A kendőt ilyen négyszegletesre bevetni egész tudomány volt, mert nagyon arányosan kellett összehajtogatni ...lehetett előre vetve és hátra vetve is”. Gönczi Ferenc (1914. 385-91.) a sifonból való hetési-, göcseji *pacsának* 20 részletben történő hajtogatását ismertette. Somogyban kevesebb fázisa volt a hajtogatásnak, de általában volt benne rögzítő pálca. Csurgó környékén az 1930-as években még régi fényképekről és visszaemlékezésekből lerajzolta és leírta a sálalakú vászonból kialakított *előrevetőt* amelyet a nap ellen a mezőn használtak, de ünnepi *hátravetőt* is (20.ábra) Raksányi Lajos rajztanár. (RRM A NA 1211.) A másik ekkor készült leírás szintén nap ellen mezei munkán fejre hajtogatott, elől pálcával rögzített *fejrevaló hátravető* kendő Nagybjomból (GÖNYEY S., 1937. 35-41). A reform-kor elejétől kezdődhetett egyfajta ízlésváltozás a könnyebb, finomabb, puhább anyagú és részben színes kendőfélék térhódításával. Egyidejűleg az arcot beárnyékoló nagy vászon *keszkenőket* kezdték elhagyni kontyok amely túlzásnak tartotta a női arc eltakarását. Talán inkább mutogatni akarták már a XIX. század első felétől kezdődően a módosabb vidékek lakói lányaik, asszonyaik kiszínesedő viseletét, szép fejfedőjét, mint elrejtteni. Valószínű, hogy bár lassan, de fokozatosan megváltozott a nők társadalmi megítélése is. A kapás növények elterjedésével lényegesen többet kellett a mezőre járniuk, munkát vállalniuk, mint korábban, s ez némi megbecsülést is jelenthetett számukra. (KNÉZY J., 1992-94. 31.) Dél-Somogy református falvaiban sokáig divatban maradt e fent ismertetett kendőféle viselete. A darányi községi és az egyházi előljáróság hozott 1848. februárjában olyan határozatot, hogy nem járhatnak templomba a az asszonyok nagyméretű *keszkenővel* bekötött fejjel, amely csak az orrhegyet és az arcból alig valamit enged láttatni, csak úrvacsorakor tettek kivételt. (JPM Néprajzi Adattára 481. Kézirat 1848. 263-4.p.) Helyette csak a *takarító* viselését javasolták mind a bírák. A darányi vizsgálatban résztvevő Barla Szabó István református lelkész 1860-ban megjelent Visontáról és környékéről szóló cikkében így nyilatkozott e régi kendőviseletről (1860.292.) az áll alatt megkötött *keszkenőről*: „...*némelyek fejüket és képöket - török asszonyok módjára - még nyáron is keszkenőkkel úgy bekötik, hogy csak az orr és szemek látszanak ki a kötés alól. ...Egy pár év óta azonban kezdik már ezen dísztelen szokást - Visontán s a szomszédos helységeken elhagyni..., s kezdik fejüket csinos fehér keszkenővel fedezni, melynek széle csinosan ki van varrva vagy csipkézve. Ezt alulról kötik meg, alóla az egész arc látható.*” Tehát ennek a nagyméretű, az arcot jól beárnyékolva hajtogatott kendőnek elmaradása Darányban és környékén valószínűleg a helyi lelkészek és előljárók hatására következett be. Talán hozzájárult az is, hogy török szokásnak - s ezzel pogánynak - tartották, s ezért léptek fel ellene.

Az asszonyok kontyára való kendők egyike a vászonszél (50-70 cm) szélességű - Csorba József szerint (1857. 91.) *shawl forma önmaguk szőtte* - darab, amelyet leginkább a Belső-Somogyban és a Zselicben viseltek a református nők, mégpedig az 1920-30-as évekig.

A XVIII. században ez a törölköző formájú, két végén tükrösen díszített, hosszabb - rövidebb vászonkendő még a köznemes asszonyok ruhakészleteibe is beletartozott 1762-ben Thulmon Pálné hagyatékában Gombán *vörös pamukos hosszú kendő*, 1758-ban Sárközi Pálné esetében Korpádon *egy darab gyolcs takarító* is feljegyzésre került. (SML IV. 1.y. Inventárium) A XIX. század elején Külső-Somogy parasztságának hagyatékában is gyakori volt a templomi női fejviselet részét képező vászonból vagy másból való *takarítók, rövid vagy hosszúruhák*, később inkább csak a csipke *tilanglik*. A Zselic és Dél-Somogy területéről származó adatok és fennmaradt tárgyak alapján e sál forma, egy vászonszélnyi fejrevaló használatáról sokat tudunk. Elhelyezésének számos változata fordult elő nemcsak vidékenként, de egy községen belül is, mert ezzel sok mindent ki tudtak fejezni az asszony helyzetének jelölésére az adott közösségen belől pl. más volt idős asszony, más fiatal, más gyászoló nő stb esetében az elhelyezés, díszítés, sokszor az anyag is. Tűzték a kontyra (Somogyszob), ráhajtották úgy a fejre, hogy eleje a homlok fölött álljon (Csököly), a hosszabbat a vállon át a derékig hozták le, s ott összefogták a kezükkel, összetűzték, vagy övvel lefogták. Volt ahol alulról vitték fel a kontyotőre, úgy tekerőzték fel, vetették előre, vetették hátra. A vászonból való ruhák elnevezése ezt a sokoldalú jelzőrendszert tükrözi: *hosszú-, rövidkendő, kisruha*, (Curgó, 20. ábra Gyékényes, Somogyudvarhely), *férevető, főrevető*, (Csököly 21. ábra, Nagykorpád), *átalvető*, (Szabás), *hátravető* (Nagybajom), *kontykendő vagy kendő* (Somogyszob). A finomabb anyagokból készített kontyraló kendők elnevezése részben más *takarító, tilángli*, (31.43. ábra) de ismert a *kisruha* is. Míg a vászonruhák az idősek és gyászolók fejére került, a mollból, csipkéből való tilánglit fiatalasszonyok viselték, volt ahol azok, akiknek nem volt még gyermeke, volt ahol kisgyermekesek is. Egyes falvakban (pl Nagykorpád) nem is illett fiatalasszonynak tilángli nélkül templomba mennie. Egész Zselicben és egész Dél-Somogyban ismerték. E vidékeken az iparosok felesége is hordott sálszerű csipkefátylat, de feketét a fején. A csökölyi nők nagypéntek délelőtt a templomban fehér vászon férevetőt viseltek, délután sáfránnyal sárgítottak.

c. Több fehér ruha, több viselő vagy öltözet igénye

A móringlevelek, hagyatéki perek, végrendeletek, árverési jegyzőkönyvek is mutatják, de a paraszti emlékezet is arról tanúskodik, hogy lehetőleg több rend ruhát készítettek el a házasuló feleknek arra számítva, hogy évekig, esetleg halálukig kitarson. Pl. *fehér ruhából* a házasságkötés előtti szabáskor legalább 6 vászoning-bikla, 6 vászoning-gatya megvarrását tűzték ki célul, de a duplája sem volt sok. Úgy mondták, mennél inkább szerette a menyasszony a vőlegényét, annál többet készített és annál szebb hímzéssel díszítette legalább az ünnepi darabokat. A legszegényebbek is legalább egy ünnepi és egy hétköznapi együttes beszerzésére törekedtek. Akinek csak egy rend ruhára jutott, arra a Kapos mentén megvetően mondták *egy bőrben jár, mint a kutya*. (GELENCSÉR S., 1968. 39-55.). A több rend öltözetek meglétét hozzájuk méltó, illő, az élet menetéhez szükségesnek tartották. Nagykorpádon az első világháború előtti és részben utáni öltözködési igényekről így vallott 1979-ben Vajda József önkéntes gyűjtő: *Akkor annyira pedánsak voltak, hogy nem fordulhatott elő, hogy valaki nem megfelelő ruházatban jelent meg. Ünnepre a férfinak, asszonynak is volt templomi ruhája, ha megjöttek a templombú, teljesen átöltöztek...ünnep délutános ruhába, abba ültek ki az utcára. Még a kontyot is letették (lecserélték, helyette egyszerűbb kontyot tettek fel) ...az is háromsoros volt három*

rózsával a fiatal asszonyokéban, nem annyira díszes és rövid szalaggal, nem volt olyan magas, de az is gyári csipkéből készült rövidebb pántlikával. Abban ültek ki és kartonruhában, török bécsiben, vagy lila, piros, kékes, szürkés színű karton nagy fodros szoknyában. A mezőre is szép csinosan felöltöztek és ott letették a szép ruhát és felvették a munkásruhát. Haza megint szépen mentek kontyosan, de be volt kötve a fejük (kendővel).”

A falusi közösségeken belül mindenki tudta a ruházat alapján, hogy az előttük álló személy pásztor, iparos, cseléd vagy paraszt-e, fiatal-e, öreg-e, katolikus, református, német, magyar, horvát-e. Hasonlón történt ez a nők ruházatával is. A falusi közösségen belül annyira közismertek voltak ezek a ruházatbeli jelzőrendszerek, hogy nem is igen beszéltek róla, különösen hangsúlyt nem kapott társalgásukban, csak ha fiatalokat kellett figyelmeztetni, hogy mihez tartsák magukat, vagy ha valaki megsértette az íratlan szabályokat. A vétek nagyságától függően különbözőképpen reagáltak: háta mögött kibeszélték, füle hallatára mondogolódtak, szemébe mondták, kidobolták vagy már úgy viselkedtek vele, mint aki már nem tartozik közéjük. A szülők, após, anyós dolga volt, hogy a fiatalabbakat finomabban vagy erőteljesebben megrója, ők vették meg a családtagok ruháját is, nem hagytak abba beleszólást. Az anya, anyós vizsgálta felől lányát, menyét mielőtt elindult a faluba, megigazította kontyát, megindította szoknyájának ringását, kinyitotta a nagykaput, ha a túl bő szoknya nem fért ki a kiskapun, mikor pl. Törökkoppányban templomba indultak (45. ábra). Megvizsgálta akkor is, ha semmi kivetnivalót nem talált. (KNÉZY J., 1996. 371-89)

Adott időben a viseleti különbségek egy része abból adódhatott, hogy a változások fáziseltolódással érintették az egymás mellett élő csoportokat. Az egymás ruházatát kicsúfoló falvak népe véleményével kifejezte elképzelését a számára méltatlan viseletről, de olykor csak a másságot figyelte és jegyezte meg. Kisebb falucsoportok összetartozása is kiderült a ruházat szemmel látható darabjainak azonosságából vagy hasonlóságából. (konty, kalap, tarisznya, szűr, ködmön, a viselet anyagának színes, bősége). Ez azonos ízlésvilágra is utal ezeken a csoportokon belül. Ezek a vélekedések a néprajz a paraszti ízléskutatás igen fontos forrásai.

Irodalom:

Aradi Csilla, M.

1998 A főnyed- gólyásfai Árpád kori temető és település eddigi ásatásának összegzése. SMK XIII. 113-153.

Baksay Sándor

1891 Somogy megye. In: Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képen. Budapest 291-319.

Barla Szabó István

1860 Visonta /Somogy/ nemzetiségi, gazdasági stb. oldalról nézve. Falusi Gazda dec.4.

Bárdos Edith

1978 Középkori temető Kaposvár határában. I. SMK III. 187-234..

1987 Középkori templom és temető Kaposvár határában. II. SMK VIII. 5-76.

Bátky Zsigmond

1911 Adatok a fehér gyászviselethez. Eth XXII. 34-40. 101-105.

- Bél, Matthias**
1770 Comitatus Simighiensis. MNM Kézirattára Fol. lat. 1770.
- Beudant, F. S.**
1822 Voyage mineralogique et geologique en Hongrie. Paris II.h.
- Bezerédy Győző**
1996 Somogy megye mezővárosi és községi pecsétjei 1768 - 1856. SMM 93-112.
- Bikessy, Joseph Heimbucher, Edlen von**
1816 A Magyar és Horváth országi legnevezetesebb nemzeti öltözetek hazai gyűjteménye.
A természet után rajzolta egy tiszt a cs. k. Ingén. Bécsben.
- Bredetzky, Samuel**
1803 Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. Wien
- Bright, Richard**
1815/1970 Richard Bright utazásai a Dunántúlon 1815-ben. Ford.: Szerecz Imre. Veszprém.
- Csire István**
1907 Vázlat Csurgó múltjából. Csurgó
- Csorba József, Szakácsi**
1857 Somogy vármegye ismertetése. Pest.
- Domonkos Ottó**
1964 Fejezetek a nyugat-magyarországi képfestés történetéből II. Eth LXXV. 121-154.
1977-78 Magyarországi képfestő műhelyek vásári körzetei. Arr. XIX-XX. 187-221.
- Előd Géza**
1929 Esküvő Csökölyön. Eth XXXVIII. 197-200.
- Flórián Mária**
1997 Öltözködés. MN IV. Budapest 585-769
- Gaál Nagy Gáspárné**
1972 Emlékeim Szabadi század eleji életéből. SHH
- Gáborján Alice**
1969 Magyar népviseletek. Budapest
1991 Magyar bár- és lábbelikészítés. Szabók, szűrszabók, gubások, varróasszonyok. MN III.
282-308, 392-410.
1997 Honfoglalás kori elemek a magyar viseletben. In: Honfoglalás és a néprajz. Szerk..
Fodor - Kovács Budapest 235-249.
- Garay Ákos**
1911 Régi magyar férfi hajviseletek. NÉ XII. 81-99.
- Gelencsér Sándor**
1968 A házivászon készítése és felhasználása a Kapos mentén. In.: Somogyi néphagyományok. SMF 9. Kaposvár
- Gönczi Ferenc**
1942 A cifraszűrök készítésének és viselésének eltiltása. NÉ XXXIV. 268-272.

- 1942/a Angyal Bandi feleségének, Mikli Bözsinek ládájában talált rablott ruhafélék. Eth LIII. 234-235.
- 1944 A szűrök és ködmönök árának meghatározása 1812-ben. Eth LV. 40-44.
- 1947 A somogyi juhászok ruházata. Eth LVIII. 109-11.
- Gönyey (Ébner) Sándor**
- 1937 Az ősi népviselet maradványai Somogyban. Muskátlai 35-41.
- Győrffy István**
1926. A magyar szűr. NÉ. XVIII. 49-61.
- 1930 Magyar népi hímzések. I. Cifraszűr. Budapest
- Hofer Tamás**
- 1954 A törökkoppányi ünnepi viselet. In.: Somogyi táncok. Szerk.: Morvay Péter -
Pesovár
Ernő. Budapest 294-303.
- Jankó János, dr**
- 1902 A Balaton melléki lakosság néprajza. Budapest 428.
- Jung Károly**
- 1980 A kiházásítatlanok halotti koronája. Eth. XC. 82-95.
- Kanyar József, dr**
- 1967 Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Kaposvár.
- Kerecsényi Edit**
- 1960 Fehérhímzéses viseleti darabok Nagykanizsa környékéről. GMK XXI. 303-329.
- Kerékgyártó Adrienne - Knézy Judit**
- 1975 A Buzsák környéki paraszti hímzés kialakulásának kérdéséhez. SMK II. Kaposvár 119-134.
- U. Kerékgyártó Adrienne**
- 1937 A magyar női haj- és fejviselet. Népr. F. Budapest
- 1980 A somogyi vászonöltözet „egy pár” ruhái. In. Somogy Néprajza II. Szerk.: Knézy Judit Kaposvár 61-109.
- Kiss Sámuel, Apáti**
- 1822 Értekezések Somogyról. TGy V. k. 35-45.
- Knézy Judit**
- 1978 XVIII-XIX. századi viseletadatok Somogyból. SMK 3. Kaposvár 243-263
- 1993 Adatok a jobbágyparaszti gazdálkodás, szemlélet történetéből. Eth CIV. 57-78.
- 1992-94 Falusi nők a mezőgazdaságban, falusi nők munkája. MgMK 25-37.
- 1996 Paraszti viselet-, szemlélet- és ízlésváltozás Somogyban. Eth CVII. 371-389.
- Kresz Mária**
- 1956 Magyar parasztviselet (1820-67). Budapest I-II.
- 1979 Népi szücsmunka Magyar Népművészet 9. Budapest .
- 1991 Szücsmunka. MN III. 318-340.
- Kubinyi András**
- 1984 A parasztság hétköznapi élete a középkori Magyarországon. VMMK XVII. 221-231.

László Gyula

1944 A honfoglaló magyar nép élete. Budapest

Malonyay Dezső (szerk.) ☺

1912 A magyar nép művészete. Budapest IV. k. 3-370.

Molnár István

1859 A Dráva melléki magyarok. Képes Újság 183.

Novák Józsefné

1971 A pille. SHH 2. sz. 69-70.

Petánovits Katalin

1981 A Festeticsek keresztúri uradalmának kontraktusai.(1722-1793) Zalai Gyűjtemény 19. Zalaegerszeg. 3-251.

Prónay Gábor, báró

1855 Vázlatok Magyarhon népéletéből. Pest 3-93.

Raffay Anna

1954 Az attalai viselet. In: Somogyi táncok. Szerk.: Morvay Péter-Pesovár Ferenc. Budapest

Tóth Judit

1991 Mozgó és vonzáskörzetének temetkezési szokásai a XX. században. JPM 36.205-211.

Szolnoky Lajos

1972 Alakuló munkaeszközök. Budapest

Ujházy Ferenc

1862 Somogyi kanász és családja. Vas.Ú. 23. sz. 268.

Timlich Károly

1816 Magyar és Horvátországi legnevezetesebb öltözetek gyűjteménye. Bécs.

Varga Mariann

1957 A táncalkalmak viselete Berzencén 1900-1920. In: Somogyi táncok. Szerk.: Morvay Péter - Pesovár Ferenc . Budapest 248-293.

Vitali, J.B. von

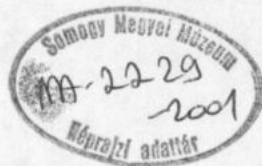
1828 Die Bewohner des Simigher Komitats in Hungarn. Iris. 83.

Vörös Károly

1952 Az 1765-66-i dunántúli parasztmozgalom és az úrbérrendezés. In: Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon 1711-1770. Szerk.: Spira György. Budapest.

Závodszy Levente (szerk.)

1922 A Héderváry család oklevéltára II. Budapest

Ábrajegyzék

1. a. Leány párta- és hajviselet a XV. században, Kaposvár, 61-es út. Sóttonyi Mária rajza.
- b. Leánypárták gyöngyös - flitteres dísszel. Kaposvár, 61-es út. XV. század. Sóttonyi Mária rajza
2. Férfiruházat rajza a somogyvári apátság kőfaragványáról XI. század. „Szent Egyed búcsúja” MNM
3. Ezüst és aranyozott bronz hajtűk (rezgőtűk) a Kaposvár 61-es úti templom körüli temető sírjából (XV.század) Sóttonyi Mária rajza.
4. a. Süveges, rövid bőgatyás, dolmányos férfiviselet 1768. Hobol községi pecsétjén SML
- b. Süveges földműves kétökrös fogattal, faboronával (Somogy) Hatvan község pecsétjén 1731-ből. SML
5. Mezőre ételt vivő fiatalasszony bő ujjú ingben, mellényben, feltűzött szoknyával és köténnyel. 1830. Mesztergyő. Ujházy Ferenc rajza Magyar Nemzeti Galéria
6. Horvát nők vasárnapi fehér alapszínű öltözékben a templom előtt. Szoknyájuk dereka a mell alatt van. Lakócsa, 1927. EF 57 014. Gönyey Ébner Sándor felvétele.
7. Juhász két oldalt sodrott hajjal, cylinder formájú, díszes un. „Subri” kalapban, befenekelt ujjú cifraszűrben, sötét nyakravalóban, fekete dolmányban, rojtos fehér nadrágban, díszes oldalvarrott csizmában. Belső-Somogy 1830 körül. Szemlér Mihály vízfestményén. Szépművészeti Múzeum. R.neg MMgMA VII.A. 213 899
8. Béres uradalmi címeres süvegben, dolmányban, nyakravalóban. Nagy mintákkal kivarrott befenekelt ujjú cifraszűrben. Belső-Somogy, 1830 körül. Szemlér Mihály vízfestménye. Szépművészeti Múzeum. R.neg. MMgMA VII.A. 213 901
9. Patkó Pista 1859-ben Mikén. Szemlér Mihály színezett krétarajzáról MNM Történeti Képcsarnok
10. „Sodrék”-ba a föl mögött, kifelé pödört hajú, hajú bajuszos idős parasztember, Csire Isván 1910 körül (Lábod 1824-1917). Garay Ákos felvétele alapján
11. „Nagygombos hajjal” Molnár József számadójuhász 1880-as években. Gyótapuszta. Garay Ákos rajza emlékezetből.
12. „Gombos” hajú, bajuszos, dolmányos idős ember. Kisgyalán 1910 körül. Garay Ákos felvétele alapján.
13. Párta maradványai az 1700-as végék végén eltemetett lány sírjából Tab. RRM 75.68.1.1-2.
14. Eladó lány hajviselete: kétféle színű pántlikával befont kétoldalt lelógó copffal. Ruhája ünnepi: bokros ing sifonból csipkés széllel, átkötve színes szalaggal, vállkendő, sötétfalú szoknya fehér pettyekkel, fekete kötény. Gomba 1905. EF 7381. Forgách Károly felvétele.
15. Parasztszaladók a katolikus templom előtt 1890-1900 körül. Gölle. Ismeretlen szerzőtől. R.neg. MMgMA VII.A. 213691.
16. Női „hosszúimeg” XIX. század második fele. Karád RRM 62.149.1
17. Kislány „szűkimeg”, szűk, vállba bevarrott ujjú ing csipkés „lénzóvel”. Törökkoppány, XX. század eleje. RRM 67.7.5.
18. Vállba ráncolt, bevarrott bő ujjú női ingek „vállfolt”-tal, hónaljtdóssal „pálhával”, kezelővel: „lénzó”-vel. Kapos mente. XX. század eleje.
19. Bő, nyakba ráncolt, mellévarrott ujjú női ing, „bokrosümmög” himzett kezelővel. Bolhás RRM 67.13.1. XX. század eleje.
20. Fehér vászon női gyászöltözék bokros inggel, vászonszoknyával és vászon köténnyel, fekete csizmával, fekete rojtos vállkendővel „nyakkendő” -vel, a fejen fekete homlokpántos konty és vászon „hátravető”. Raksányi Lajos rajza XIX. század végi fényképfelvétel alapján.
21. Nagypénteki „gyónó” templomi gyászöltözékben özvegyek, rajtuk: fehér homlokkötős konty, fehér „fejkeszkenő” és „férevető”, vászon „bikla” nagy vasalt ráncokkal, egyik nőn pamutvászon, másikon mollszerű fehér nagy rakásokkal vasalt bő kötény. Csököly, Dózsa u. 64. Knézy Judit rekonstrukciós felvétele 1970.
22. Vállal összevarrt pendely, Lábod. MN IV. 603. 82. Kép.
23. Galléros, „vállfoltos”, kezelős: „lénzős”, elől himzett betétes „paspalléros férfümmög” Gyékényes, RRM 10 979. XX. sz. eleje
24. Több szélből ráncolt, rojtos aljú, „üillep”-pel ellátott bőgatyá. Csököly MN IV. 606. 83.kép.
25. Fiatal parasztgazdák 1900 körül bőgatyában, fehér ingben, mellényben, dolmányban, csizmában. Balatonszabadi. EF 154. Jankó János felvétele
26. Idős asszony vászon öltözékben (fejkendő, vállkendő, hosszúujjú ing, bő szoknya, két szélből bő vászonkötény), kisbíró ujjas szűrben, gazda kerekaszűrben és kucsmában, gazda fehér posztómellényben. Kastélyosdombó 1927. Gönyey, Ébner Sándor felvétele
27. Idős belső-somogyi református ember tiszta fehér vászonban, fehér nyakravalóval 1910. Garay Ákos felvétele RRM F 7204.
28. Német jegyespár, Barcs 1920 körül MMgMA VII.A. 206941

29. Német női mellény 1920-as évek. Nemetegres (ma Somogyegres) RRM 1355. Neg.MMgMA VII.A. 214608
30. Katolikus lánytestvérek rékliben, csipkekötényben 1910 körül. Somogyacsa. Amatőr felvétel RRM F 9878
31. Csökölyi református fiatalasszonyok bőujjő ümögben, kontyban, tilángliban, vállkendőben, virágmintás kásmírszoknyában, fekete rakott kötényben 1890 körül. Jankó János felvétele EF 52.
32. Tóth Ferenc és családja 1910, Csurgónagymarton, nagygazdák. Vértes Antal felvétele, Nagykanizsa. RRM F 7880.
33. Tóth Andor és felesége 1918-ban, református nagygazdák. Az asszonyon fejszorításos konty, lábán brunellcipő. Kutas. RRM F 4020.
34. Német evangélikus asszony kontya 'Marace Khapp' 1920 körül. Ecseny RRM 10218.
35. Idős ecsenyi evangélikus német asszonyok, egyiken régi típusú merevített főköttő „Marace Khapp”, „Rekl”, vállkendő, bő kötény. 1927 Gönyey Ébner Sándor felvétele MMgMA VII.A. 206 914.
36. Katolikus lakodalmi csoport a Kaposmentén, a fiatalasszonyok „hátrakötőben” Szabadi 1942. RRM F 8547.
37. Katolikus fiatalasszony kendőkötényben, idős nő és eladólány. Szöllősgyőrök 1910 körül EF 8405.
38. Katolikus fiatal anya kicsinyével, „kányás” kendőkötéssel, alatta a halántékon kibujtatott fonatokkal, rékliben, sötét kötényben, keszkenővel. Somogyacsa 1915. RRM F 6668.
39. Homlokszorításos református konty Somogyszob. RRM Gózszy Gáborné felvétele
40. Hátrakötős, tibetkendős, kásmírszoknyás és réklis evangélikus asszonyok 1976. Pogányszentpéter. Knézy Judit felvétele.
41. Szennai református család, a fiatalasszonyon un. „szigetvári konty”. Rekonstrukciós felvétel a tájházban 1980-as évek. A falon „gódkontyos” asszony 1920 körüli időből.
42. Vászomból hajtogatott fejfedő Bikessy-Heimbucher könyvből 1816. Veszprém, Sási János rajza alapján
43. Csökölyi református asszony kontyban hosszú „tilángli”-val. Rekonstrukciós diafelvétel 1970. Knézy Judit felvétele.
44. „Bújj, bújj bokrosdi” - játék, kislányok hétköznapi ruhában. 1930 körül. Törökkoppány. Gönyey Ébner Sándor felvétele RRM F 7507.
45. Törökkoppányi katolikus menyecskék „puffándlis”, templomi ruhában 1935. Gunda Béla felvétele EF 78 909.
46. Zselickisfaludi fiatal menyecskék szigetvári kontyban „tilánglival” 1931 körül. Fotó: Gönyey Ébner Sándor

25

Somogyi Károlyi Múzeum
M-2229
-2001
Művészeti iratok

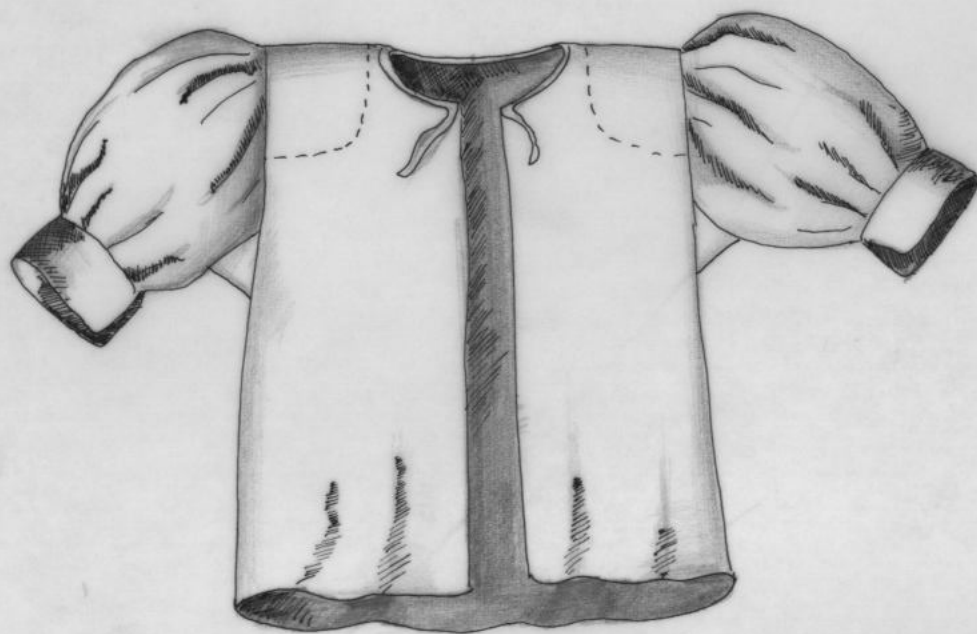
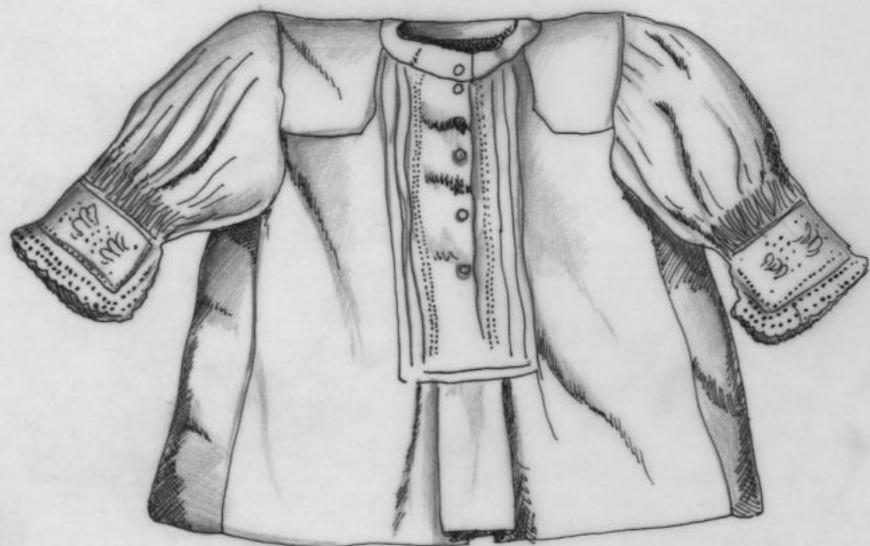
Somogyi Károlyi Múzeum
M-2229
-2001
Művészeti iratok

Sonogy Nevezi Múzeum
MA-2229
-2001
Méprajzi sétány

Sydri 1999

Somogy Múzeumi Társaság
MA-2229
2001
Művészeti adomány

Hálós ruhacskó kisméretű
Kaposváros, RHM 343

RHM
Hála, 1732

1981. 11. 12.

Somogy Megyei Múzeum
MA-2223
-2001
Etnografiai adattár

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-2001
Múzeumi adatok

[Signature] 199

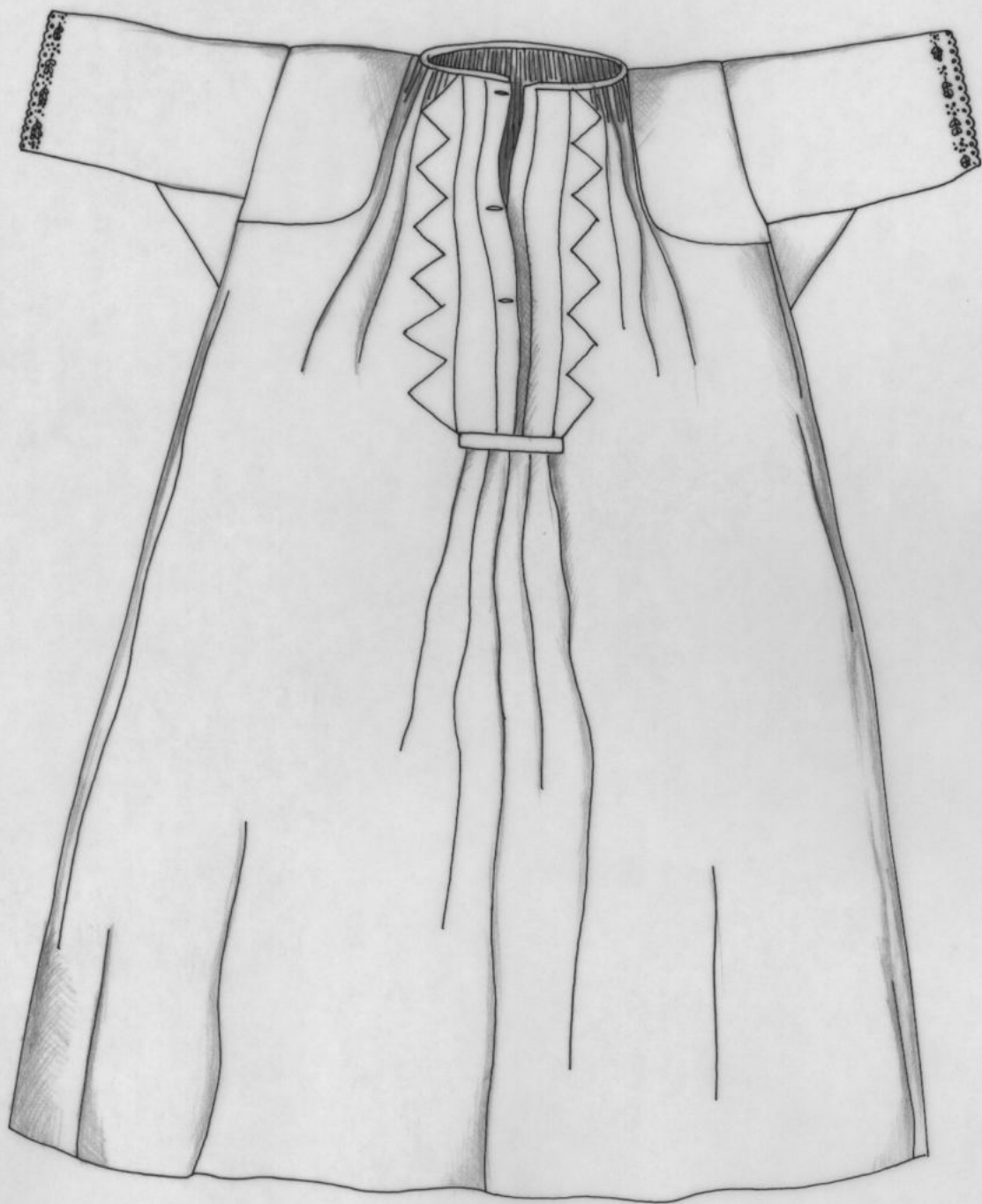
Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-2001
Wéprejzi osztály

Szász
1999

29

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-2001
Művészeti adattár

Lotz. G2.149.1.

Székelyi 199

SOMOGYI MŰVELŐI MŰZÉUM
MA. 2229
-2001
Néprajzi adattár

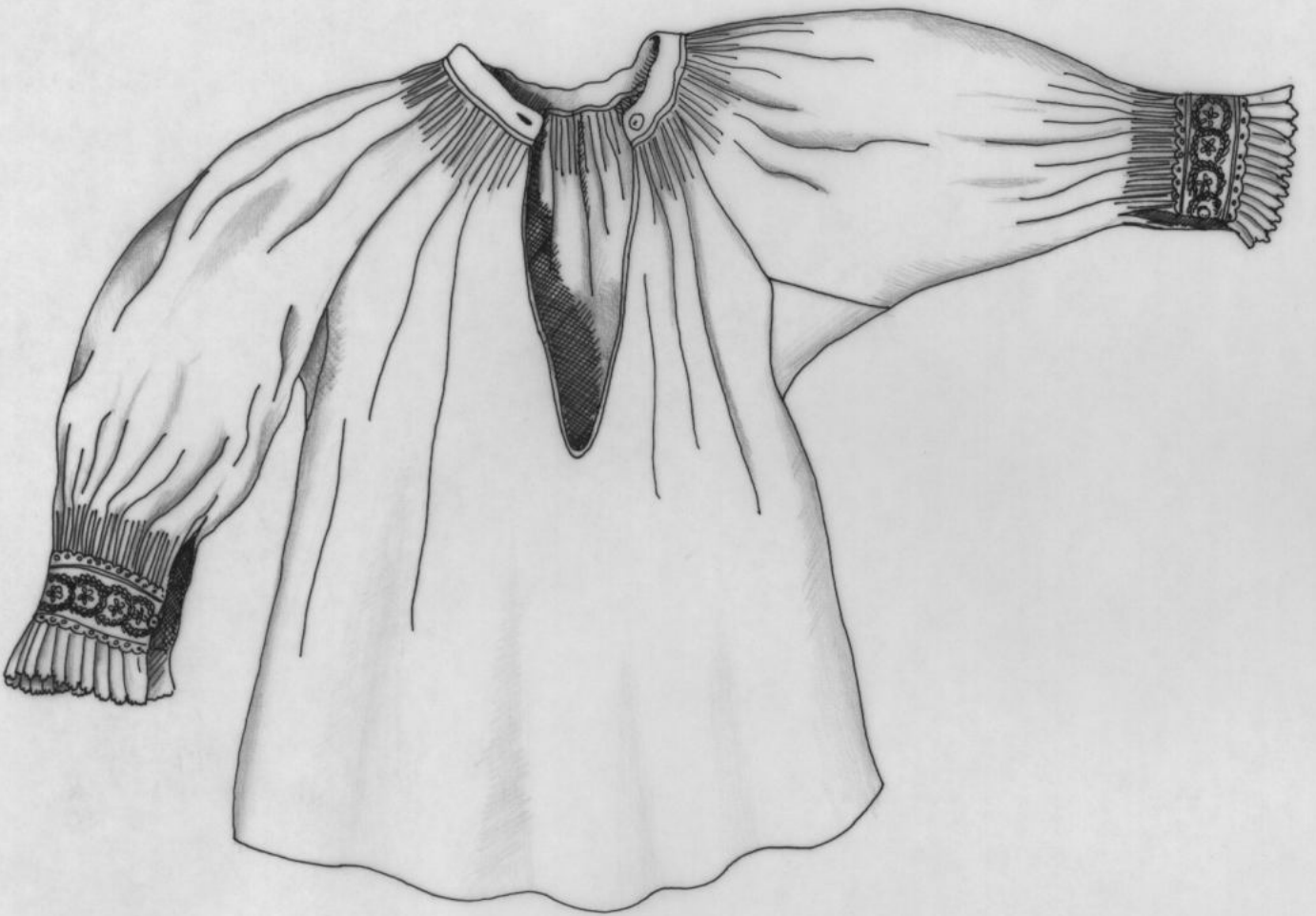
Lhr 67.7.5.

14
Ny. d. 199

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
- 2001
Képrajzi adattár

16

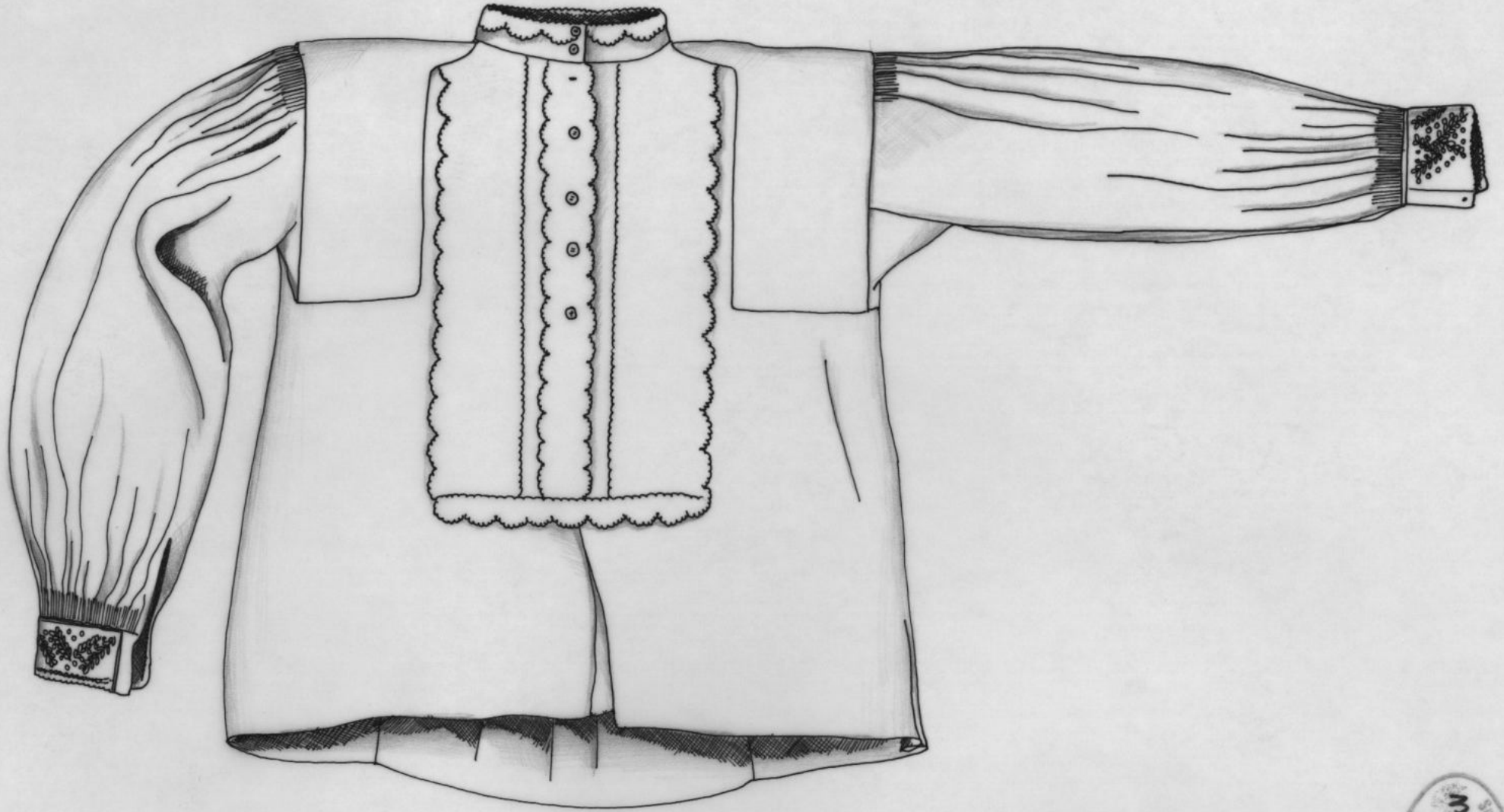
Ltr. 67. B. 1.

2

Somogyi Képzési Műhely
174-2223
-2001
Képzési adattár

Szűcs 199

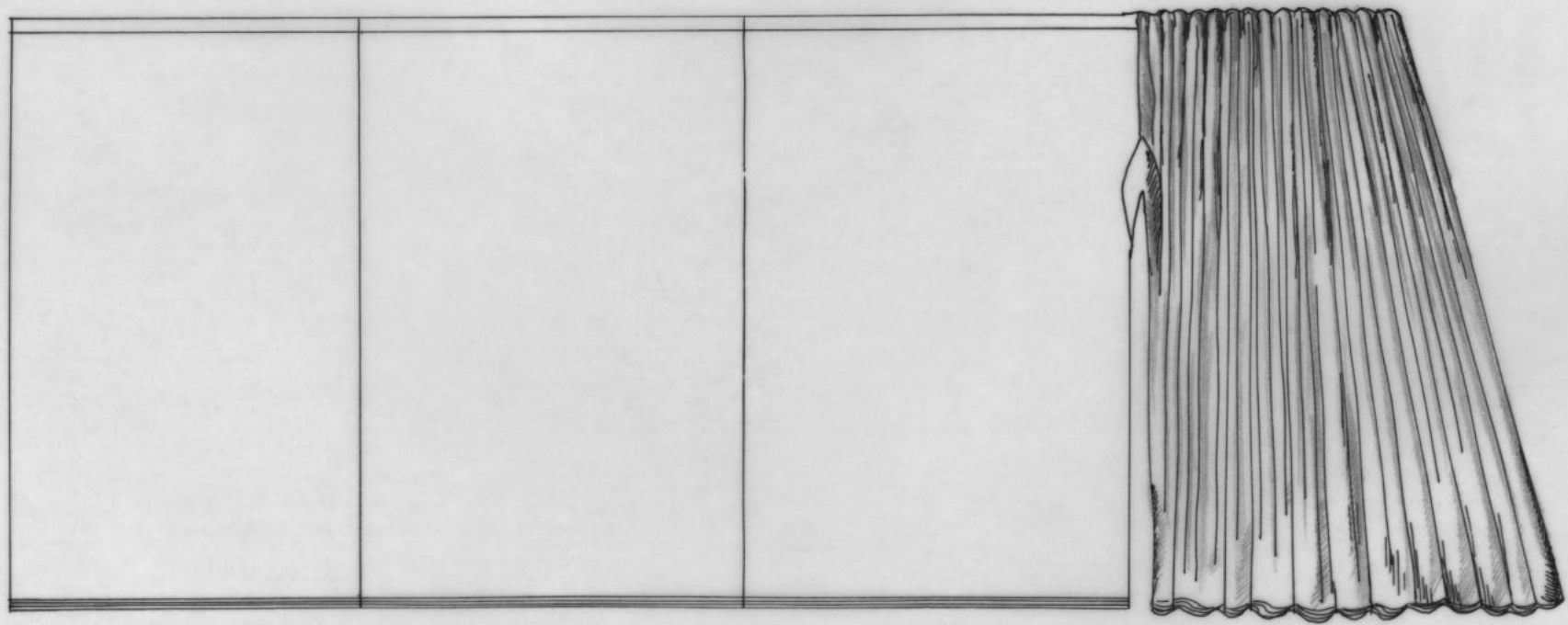

Лтз: 10. 979

Судово-Мерсний Департамент
№ 2229
2001
Міністерство внутрішніх справ

[Handwritten signature]

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-2001
Néprajzi adomány

70. 22. 8.

[Handwritten signature] 199

Самый лучший подарок
СССР-АМ
1959
Ваша жизнь

Иванов 1999

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-1001
Képrajzi osztály

[Handwritten signature] 199

MA-555-AM
1005
Keweenaw Island
Society of Friends

N. J. Gold '99

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229
-2001
Képrajzi osztály

[Handwritten signature] 1999

Somogy Megyei Múzeum
MA-2229-1
2001
Régészeti osztály

Székely 1997

Somogy Megyei Múzeum
MA-1229
-2001
Néprajzi adattár

Sydny 2001